

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

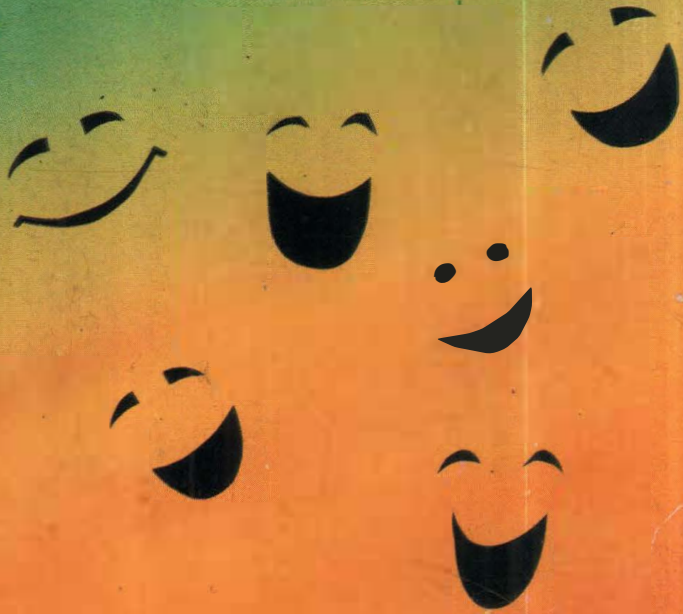
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Gülme ve Güldüren Sanat Türleri

Cemil GÖKER

KÜLTÜR BAKANLIĞI

**DÜNYA
EDEBİYATI**

***GÜLME ve GÜLDÜREN
SANAT TÜRLERİ .***

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI /1490
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Dünya Edebiyatı Dizisi/13

GÜLME ve GÜLDÜREN SANAT TÜRLERİ

Hazırlayan:
Prof.Dr.Cemil GÖKER

© Kültür Bakanlığı / ANKARA, 1993

ISBN 975-17-1281-5

Kapak Düzeni /Memik KAYAOğLU

*Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın 14.4.1993 tarih ve
928-2-865 sayılı makam onayınca birinci defa olarak
3.000 adet bastırılmıştır*

GÜN MATBAACILIK LTD.ŐT . 1993 ANKARA

1990'lı yıllar yalnız Türkiye toplumunda değil, tüm dünya coğrafyasında da ilginç oluşumların ve onlara bağlı gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Bakanlığımız politikasının özünü, demokratikleşme çabalarının toplumumuzda yaygınlaştırılması oluşturmaktadır. Çoğulcu, katılımcı, çağı yakalamış insanların ürünleriyle bütünleşmiş bir kültür politikası temellendirilmesi amaçlarımızdır.

İnsanlığın geçirdiği büyük dönüşümlerin ve değerlerin arkasındaki kavramlar "Kitap" ve "Okumak"tır. Ne görselliğin gücü, ne de iletişimin durmak bilmeyen teknolojik gelişmeleri, bu iki kavramın insanlara özgü haz duygusu nedeniyle hiçbir zaman önemini yitirtmeyecek, özelliği ve önemi dünya durdukça sürüp gidecektir.

İnsanlar, günlük yaşama biçimleri, dünyadaki olumlu-olumsuz gelişmeler, etkileşimler, olaylar, üzüntüler ve sevinçler içinde düşünce üretip kendilerini yenileyecekler ve bu çabadan da hiçbir zaman vazgeçmeyeceklerdir.

Bütün bu somut gerçeklerin yanında, karşımızda fazla değiştiğini söyleyemeyeceğimiz diğer bir somut gerçek var; o da az okuyan bir toplum oluşumuz. 1992'yi KİTAP VE OKUMA yılı ilan ederek bu sorunun altında yatan nedenleri araştırmak, çözüm yolları aramak, etkinlikler yapmak, okumak konusunu gündemde tutmak çabası içinde geçirdik. Kampanyalar yaptık, yarışmalar düzenledik, kitaplarımızı ücretsiz verdik. Tüm bu etkinliklerimizi yine sürdüreceğiz.

1993 yılında "KİTAP SATIN ALIN... AYDINLANIN" diyerek ikinci adımımızı atıyoruz. Yine kampanyalar, yarışmalar yoluyla insanımızı kitaba ve kitap satın almaya yönlendirmek amacındayız.

Geniş ufukları olan, düşünen, düşündüğünü açıklayan, görsel iletişim araçlarının verdikleriyle yetinmeyen, kültürlü insanların yaşadığı özgür ve demokratik ortamı olan, geleceğin, 2000'li yılların Türkiye için bu kavramların yerleştirilmesi çok önemli. Bunun sonunda kitabı isteme, sahip olma ve bundan haz duyma duygusunun yaygınlaştığı insanların Türkiye, okuyan,yazan Türkiye, düşünenlerin gerçekleştiği Türkiye olacaktır.

Bakanlığımız 1993'te gerek çalışmaları sırasındaki değerlendirmeleri, gerek Türkiye'nin her köşesinden gelen işte min yoğunlaşması nedeniyle baskı sayılarını yükseltti.

Toplumsal düşünce birikimimizi oluşturan, bu arada da ulusal kültürümüze katkıda bulunmuş olan ve fakat özel yayınövləri tarafından yayınlanmasında bilinen güçlükleri yaşayan kitapları, yayınlamaya devam edeceğiz. Böylece, ulusal kültür birikimimizi yalnızca bir koruma mantığıyla değil, günümüz gereksinimlerini karşılayacak bir yaklaşımla ele almış olacağız.

Okumak ve yazmak; insanların insanca duygularının, kendi kendisiyle yalnız kalabildiği tad alma ve haz duyma anlarının yaşandığı tek alandır. İnsanlar, yaşanan bu anlarının sonucunda dünyamızı süsleyen fikir ürünlerini ortaya koyuyor, yetenekli kişiler ortaya çıkıyor, hepimizin, ülkemizin, giderek dünyamızın malı oluyor.

Bu gerçek ve bilinç içinde kitap ve okumak somutunda başlattığımız girişimlerimizi 1993'te yine gündeme getiriyor "KİTAP SATIN ALIN... AYDINLANIN" diyoruz.

Çoğulcu, katılımcı, demokratik yapı, çağını yakalamış, ona içerdən bakan kuşaklar olarak yetişmemizin gerçeği bu diyorum ve buna içtenlikle inanıyorum.

D.Fikri SAĞLAR

Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

- ÖNSÖZ / IX

I - BÖLÜM/1

- Gülme / 1

II - BÖLÜM / 4

- Güldüren sanat türleri/4

- Komik / 4

- Espri / 13

- İroni / 24

- Hümur / 28

- Satir / 48

- Sonuç / 54

- Bibliyografya /55

ÖNSÖZ

Bu çalışmada gülme sorunu ele alınmıştır. Gülmek, çoğu zaman, insana nedeni üzerinde düşünme fırsatı vermeyecek kadar anî çıkışı olan çok yönlü bir refleks. Gülmekten hoşlanırsınız ama, "acaba neden güleriz?" sorusunu sormak pek aklımıza gelmez. Gelse de, değişik türden gülmeleri biri birine karıştırdığımız, aynı adla adlandırdığımız olur. Örnek olarak, komiğe bağlı gülmeye espri, espriye bağlı gülmeye satir dediğimiz olur.

Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak "Neden güleriz?" sorusuna cevap aranmıştır. İkinci bölümde, hepsi gülmeye son bulmakla beraber, değişik yollarla, değişik figürlerle gülmeye götüren, komik, espri, ironi, hümur, satir gibi sanat türleri üzerinde durulmuş, bu türlerin hangi yöntemlerle bizi güldürdüğünü incelenmiştir.

Gülme gibi, hoş, ince, nüanslı bir konuyla ilgili açıklamaların soyut, teorik, kuru kalmaması için, elden geldiği kadar örnekler verilmiştir. Böylece amaç, gülerken düşünmek olmuştur.

C.G.

IX

I . B Ö L Ü M

G Ü L M E

"Tam anlamıyla insana ait olanın dışında

gülünç şey yoktur."

(Bergson. Le Rire, s.16)

Gülmek olayının , diğer canlılardan farklı olarak, insana has bir nitelik olduğu bilinen, sık sık tekrarlanan bir gerçektir. Bergson yukandaki cümlesinde gülmeye neden olan olayların, durumların, kendiliklerinden gülünç olmadıklarını, onlarda gülünç olma niteliğini insanın verdiği, ya da onlarda gülünç olan şeyi ortaya çıkaranın insan olduğu gerçeğine değinmektedir. Örnek olarak, gülünç bulduğumuz bir giyim tarzı, ya da bir saç şekli söz konusu olduğu zaman, güldüğümüz şey ne elbisenin kumaşı, ne de saçın kendisidir. Gülünç olan, kabul edilenin, alışlagelmişin dışındaki bir şekli kumaşa, ya da saça vermiş olan insana ait değişik zevktir. Gerçekten, "neden güleriz?" sorusu hakkında günümüze kadar ileri sürülen düşüncelere göz atıldığı zaman, gülme olayının insana ait olduğu kadar, insandan kaynaklandığı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır."Neden güleriz.?" sorusu üzerinde muhtelif görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birine göre, gülme, insandaki üstünlük duygusundan kaynaklanmaktadır. Örnek olarak, Aristo'nun komedi hakkındaki sözleri bu düşüncüyü doğrular niteliktedir. Ona göre, "bir güldürme sanatı olan komedi alt seviyede insanları tasvir etmek, trajedi onları, realitedeki insanların üstünde tasvir etmek ister."⁽¹⁾ Aristo devam eder: "Komedi, söylediğimiz gibi, her türlü kusurun değil de, çirkinin bir parçası demek olan gülünç bahis konusu olunca, ahlâk bakımından düşük

1 La Poetique, Böl., 2. s.3

olan insanların taklit edilmesi demektir. Çünkü, gülünç olan şey, üzülmeye, sızlanmaya mahal olmayan bir kusur ve bir çirkinliktir, bayağılıktır."⁽²⁾ Gülmeyi üstünlük duygusuna bağlayan bu kategorideki diğer tanımlamaları şöyle sıralayabiliriz:

"Gülme, kuvvet, ya da üstünlük duygusunun belirmesine bağlıdır."⁽³⁾ "Gülme tutkusu, herhangi kişisel bir avantajın hemen algılanmasıyla meydana gelen ani bir böbürlenme refleksidir. Örnek olarak, bu, kendimizin daha önce sahip olduğu, ya da şimdi başkalarında farkına vardığımız bir zaaf olabilir."⁽⁴⁾

İkinci bir görüşe göre, gülme çelişkilerden ileri gelir. Bu kısa tanımlama konu ile ilgilenmiş olan düşünürlerde şu nüanslı ifadeleri bulmuştur: "Gülme, her zaman için, bir kavramla bu kavramın, hangi şekilde olursa olsun, akla getirmiş olduğu gerçek objeler arasındaki, ani olarak fark edilen uygunluk noksanlığından başka bir şey değildir. Gülme bu çelişkinin ifadesinden ibarettir."⁽⁵⁾ "Gülme, büyük bir bekleyişin birdenbire ortadan kalkmasıyla duyulan bir ruh halidir."⁽⁶⁾ "Aklımız, fonksiyonu tek olan bir faaliyettir: Bilinen kategorilere yeni objeleri sokmak. İnsan zekâsının her zaman için yaptığı budur... Bir obje, bir yandan saçma olup, öte yandan bilinen bir kategoride pek saygın bir yer işgal edince, düşünce bir spazm sarsıntısı duyar gibi olur. Bu gülmedir."⁽⁷⁾ "Gülünç olan şey şöyle tanımlanabilir: Aklın aynı anda inkâr etmek ve doğrulamak zorunda kaldığı herşey gülünçtür."⁽⁸⁾ "Bilinçli bir inceleme bize göstermiştir ki, komik, aynı objede iki zıt karakterin karşılaşmasından meydana gelmektedir."⁽⁹⁾ "Bir yandan kargaşa yaratıp, öte yandan bu kargaşayı mutlu ve anî bir şekilde çözüveren herşey gülünçtür."⁽¹⁰⁾

2 Aynı eser, Böl. 5., s. 35.

3 Alexandre Bain, *Les Emotions et la Volonte*, s. 251.

4 T.Hobbes. *De la Nature humaine*, s. 238.

5 Schopenhauer. *Le Monde comme representation et comme volonte*, cilt I., s. 63.

6 Kant, *Critique du Jugement*, Cilt I, s. 299.

7 Camille Mélinand. *La Grande Encyclopedie*, "Gülme" maddesi.

8 Leon Dumont. *Les Causes du Rire*, s. 45.

9 Elie Aubouin. *Techniques et Psychologie du Comique*, s. 79.

10 Lucien Fabre. *Le Rire et Les Rieurs*, s. 179.

"Gülme hoş ve hafif bir harekettir ki, ciddi zamanımızdaki çalışma faaliyeti ile çelişki teşkil eder."⁽¹¹⁾

"Az ya da çok açık şekilde de olsa, gülünç olan şey her zaman çelişki prensibini ortaya getirir."⁽¹²⁾

Gülme hakkında ileri sürülen genel görüşler bunlardır. Ama, hazzın ifadesi olan gülme karmaşık bir refleks. Ritmik hareketlerden meydana gelen dansın nasıl değişik türleri, figürleri varsa, gülmenin de değişik türleri, başka deyişle, gülmeye değişik yollardan götüren sanat türleri vardır. Bu türleri komik, espri, ironi, hümur, satir başlıkları altında bundan sonraki bölümde inceliyeceğiz.

11 James Sully. *Essai Sur Le Rire* , s. 135.

12 Philbert. *Le Rire*, s. 28.

I I . B Ö L Ü M

GÜLDÜREN SANAT TÜRLERİ

K O M İ K

Komik kavramı üzerinde düşünen yazarlar, komik olan şeyin bazı faktörlere bağlı olduğunu söylemişlerdir. Bu faktörleri şöyle sıralayabiliriz:

- Hareketlerde, jestlerde otomatizme bağlı komik

Fransız filozofu **Henri Bergson** (1859-1941) komik hakkında orijinal görüşler ileri sürmüştür. Ona göre: "İnsan vücudunun hareketleri, jestleri, tavırları, bu vücut bize tam anlamıyla basit bir makinenin çalışmasını düşündürdüğü oranda komiktirler."⁽¹³⁾ Bergson bu görüşünü somut bir misalle de açıklar. "Bir konuşmacıyı ele alın," der. "Konuşmacı bir fikri izah etmek ister. Fikir ise, konuşmacının konuştuğu süre içinde gittikçe büyüyen, olgunlaşan bir şeydir. Hiçbir zaman durmaz, hiçbir zaman da kendi kendini tekrar etmez. Her an değişmesi lâzımdır. Çünkü, değişimden geri kalmak, yaşamı durdurmak demek olur. Jest de düşünce gibi canlı olmalıdır. Hayatın esas kuralını, yani, hiçbir zaman kendi kendini tekrar etmemek gerektiği kuralını kabul etmelidir. Gelin görün ki, kolun ya da başın herhangi belli bir hareketini, değişmeyen bir hareketini fark edersem ve ben beklediğim zaman gelirse, irademin dışında olarak gülerim. Neden mi? Çünkü, şimdi önümde otomatik olarak çalışan bir makine var demektir. Bahis konusu olan artık hayat değil, hayatın içine yerleştirilen ve

13 Le Rire, s. 33.

hayatı taklit eden otomizmdir, Komik olan şey budur." (14)
Dalgınlıktan ileri gelen hareketler, vovdillerdeki hareketler, sirklerdeki palyaçoların hareketleri, Şarlo'nun özellikle sessiz filmlerindeki davranışları bu tür komiğe örnek teşkil etmektedirler.

- Ruhsal Otomatizm (*دور - اوتوماتيكي*)

Otomatizm hareketlerde olduğu gibi ruhsal da olabilmektedir.
Birkaç örnek verelim:

Evlenmek için görmeye gittiği kız kendisine takdim edilince memnun kalmayan bir damat adayını, evlenmede aracılık eden şahsı bir kenara çekip, kulağına dert yanar: "Beni buraya neden getirdin, der. Kız çirkin, yaşlı, şaşı bakıyor, dişleri berbat, gözleri de çapaklı..." Beriki onun sözünü keser : "Yüksek sesle konuşabilirsin, der, üstelik sağır da." (15)

Başka bir örnek:

"İlk öğretmenlik yıllarını geçirdiği şehre uzun yıllar sonra tekrar giden öğretmeni eski öğrencileri ziyarete gelirler. Ev sahibi olarak bir şeyler ikram etmek üzere her içeri girişinde, hocalarına hürmette kusur etmezler. Bu arada sohbet ilerler, öğretmen eski meslekdaşlarını da sorar.

- Çocuklar, hani bir... Bey vardı, nasıl acaba? Biri cevap verir:

- Ölmüş efendim.

- Yaa, vah vah, Acaba... Hanım nerede? Başka biri:

- Ölmüş efendim.

- Ah çok üzüldüm !.... Bey ne yapıyor acaba?

- Ölmüş efendim.

- Anlaşıldı, çocuklar, sıra bana gelmiş galiba ! Yine birisi:

- Evet efendim... Ah ! Şey pardon efendim ! Sizin her söylediğinize "evet" demeye öyle alışmışız ki."

14 Aynı eser, s. 31-32.

15 Freud. Le Mot d'esprit et ses rapports avec l'Inconscient, s. 72.

Molière'in "**Tartuffe**" adlı komedisinde Orgon, sahte dindar Tartuffe'ü evinde misafir etmektedir. Eşi hastadır. Onunla ilgilenecek yerde, aklı fikri Tartuffe'tedir. Hizmetçisi Dorine'den gene onun sağlık durumunu sorar.

Aralarında konuşurlar:

ORGON - "Bu iki günde her şey yolunda gitti mi? Ne var ne yok? Herkesin sağlığı yerinde mi?

DORINE - Evvelki gün akşama kadar Madamın ateşi yükseldi, anlaşılması güç bir baş ağrısı tuttu.

ORGON - Ya Tartuffe?

DORINE - Tartuffe mü? Sağlığı pek iyi. Tombul tombul, rengi güzel, dudakları al al.

ORGON - Zavallı adam!

DORINE - Madam akşam pek iştahsızdı. Baş hâlâ öylece feci ağrıyordu ki, yemekte hiçbir şeye el sürmedi.

ORGON - Ya Tartuffe?

DORINE - O, Madamın karşısında, tek başına, iki keklikle yarım koyun budunu afiyetle yedi.

ORGON - Zavallı adam!

DORINE - Madam gözünü kırpmadan sabahı etti. Ateşten uyu-ması mümkün değildi . Sabaha kadar başında bekledik.

ORGON - Ya Tartuffe?

DORINE - Yemekten sonra tatlı bir uyku bastırdı.. Odasına geçti, sıcak yatağa kendini attı. Deliksiz bir uykuyla sabahı buldu.

ORGON - Zavallı adam!

DORINE - En sonunda, Madam sözümüzü dinleyip kan aldırmaya razı oldu, hemen rahatladı.

ORGON - Ya Tartuffe?

DORINE - Bir güzel cesaretini topladı. Bütün kötülöklere karşı

maneviyatını kuvvetlendirip, Madamın kan kaybını telâfi etmek için yemekte dört bardak şarabı yuvarladı.

ORGON - Zavallı adam!

DORINE - Velhasıl, ikisi de sıhhatte. Madamın iyileşmesi hususundaki gayretinizi hemen gidip kendisine söyleyeyim. "(16)

Gene Molière'nin **Cimri** adlı komedisinden başka bir örnek:

Cimri Harpagon kızı **Elise**'i, **Valere**'in babası **Senyör Anselme** ile evlendirmek ister. Elise bu evliliği istemez. Valire'i sevmektedir. Valere, kızını babası ile evlendirmekten vazgeçirmek için Harpagon'a hayli dil döker.

Aralarında aşağıdaki konuşma geçer:

HARPAGON- Bu çabuk davranılacak bir fırsat. Bunda bir avantajım var ki, başka yerde bulamam. Elise'i çeğizsiz alacağını da söylüyor.

VALÈRE- Çeğizsiz mi?

HARPAGON- Çeğizsiz ya.

VALÈRE- Yaa ! Buna söyleyecek sözüm yok. Doğrusu pek akla yakın bir sebep bu?

Buna can dayanmaz.

HARPAGON- Bunun altında büyük bir kazanç var benim için.

VALÈRE- Orası öyle, bunun aksi söylenemez. Şu da gerçek ki, kızınız size, evliliğin zannedildiğinden büyük bir iş olduğunu, bir hayat boyunca mutlu olup olmamanın söz konusu olduğunu, ölüme kadar sürecek bir taahhüdün her zaman büyük ihtiyatla yapılması gerektiğini hatırlatabilir.

HARPAGON- Çeğizsiz.

VALÈRE- Haklısınız. Her şey ona bağlı. Anlaşıyor. Bu gibi hallerde bir genç kızın isteğinin önemli olduğunu, bu isteğe saygı

duymak gerektiğini, Büyük yaş farkının, duygu, karakter uyumsuzluğunun evlilikte can sıkıcı olaylara sebep olacağını size söyleyebilecek insanlar olabilecektir.

HARPAGON- Çeğizsiz.

VALÈRE- Diyeceğim yok. Doğruya doğru. Hangi şeytanın harcı buna karşı gelmek? Ama, kızlarının mutluluğunu verecekleri paranın üstünde tutacak, kızlarını menfaat uğruna feda etmeyecek, evlilikte şeref, huzur ve sevinci her zaman devamlı kılan tatlı uyumu her şeyden önce arayacak çok sayıda baba da henüz yok değil.

HARPAGON- Çeğizsiz (17).

- Yapay olan şeyin doğal olanın yerine konması

Daha önce sözünü ettiğimiz şekilde, komiği meydana getiren şeyin insan vücudunun makineleşmesi olduğu fikrinden hareket eden Bergson, başka bir genellemeye vararak, "Komik, yapay olan şeyin doğal olan şeyin yerine konmuş olmasından meydana gelecektir." der.(18) Bu tür komiğe örnek olarak Bergson Molière'in **Zoraki Tabip** adlı eserinden örnek verir. Bu eserin bir yerinde oduncu **Sganarelle**, komedinin diğer bir kahramanı olan **Geronte**'in konuşma yeteneğini kaybeden kızını iyileştirmek için gelir ve muayene esnasında karaciğerin sol tarafta, kalbin de sağ tarafta olduğunu söyler. Üstelik, hekimlikle ilgisi olmayan şeyleri sayıp döker. Kızın babası: -Beni şaşırtan bir şey oldu, der, karaciğerle kalbin yeri. Yanılmıyorsam, onları bulundukları yerden başka yere koyuyorsunuz. Kalp sol tarafta, karaciğer de sağ taraftadır. Sözde hekim Sganarelle cevap verir

- Haklısınız. Vaktiyle söylediğiniz gibiydi. ama bütün bunları değiştirdik.

Şimdi tababeti yepyeni bir metotla yapıyoruz.(19)

17 L'Avare, I Perde, V. Sahne.

18 Le Rire, s. 41.

19 Le Medecin Malgre Lui, II. perde IV. sahne.

/ - Bir şahsın bir eşya izlenimi vermesi

Bergson'un, komik ile ilgili bundan önceki tanımını tamamlayıcı nitelik taşıdığı söylenebilecek başka bir tanımına göre, "Bir şahsın bize bir şey, bir eşya izlenimi vermesi komiktir, güleriz." (20) Buna örnek olarak Bergson, Fransız yazarı **Eugene Labiche**'in **Mösyö Perrichon**'un **Seyahati** adlı komedisinde, vagona binmekte olan Mösyö Perrichon'un, eşyalarından hiç birini unutmadığından emin olmak için onları, "...Dört, beş, altı, karım yedi, kızım sekiz, benimle dokuz." şeklinde sayışını zikreder.

- Asaleti, saygınlığı olan bir şeyi, kelimelerle yer-mek, kötülemek.

Yüzyılımızın şöhretli psikiyatru Freud'e göre: "Özellikle entellektüel ve manevi alanda, ciddi olan ve bilinmeyen şeyle, bayağı ve kaba olan şey aynı paralelde tutulduğu zaman, karşılaştırma hiç şüphesiz komik olur." (21)

Bu tür komiğe **Voltaire**'in **Candide** adlı romanından alınan ve opera sanatının nasıl kötülendiğini gösteren bir örnek vereceğiz.

Romanın iki kahramanı **Candide** ile **Martin Venedik**'te **Senyör Pocourante**'nin sarayına gelirler. **Senyör** misafirleri onuruna bir konser veririr. Konuşma döner dolaşır müzik alanına gelir. **Senyör** opera hakkındaki düşüncesini şöyle dile getirir: "Operayı, beni isyan ettiren bir ucube haline sokmanın sırrı bulunmamış olsaydı belki severdim. Kötü müzikli tragedyaları isteyen gitsin görsün. Bu müzikli tragedyalarda sahneler, bir aktrisin hançeresini değerlendirmek için, iki üç şarkıyı yerli yersiz söylemesi amacıyla düzenlenmiştir. İsteyen ya da yapabilen, bir hadımın sahnede beceriksiz bir şekilde dolaştığını, **Sezar** ve **Katon** rolünü mırıldandığını görüp zevkten mestolsun. Bana gelince, günümüzde İtalya için gurur vesilesi olan, hükümdarların bol para döktükleri bu zevksizlikleri ben çoktan terk ettim." (22)

20 Le Rire, s. 47.

21 Le Mot d'Esprit et ses rapports avec l'Inconscient, s. 245.

22 S. 185-187.

- Değişik elemanlardan oluşan yeni kelimeler, çağrışımlı kelimeler

Bu şekilde elde edilen yeni kelimeler komik olmaktadır. Yazar **Örsan Öymen** anlatmaktadır. Babası rahmetli **Hıfzırrahman Raşit**, vaktiyle seçim konuşması yapmak üzere kasaba kasaba dolaştığı sırada, gittiği yerlerden birinde halktan biri merak eder, acaba konuşmacı olarak kasabaya kim gelmiştir? Başka birine sorar:

- Bu sefer kim gelmiş, kim?
- **Bismillahirrahman Raşit** gelmiş.⁽²³⁾

Son zamanlarda fakirlere yardım amacıyla kurulmuş olan "**Fakir Fukara Fonu**"nun, kısaltılarak "**FAK-FUK-FON**" şeklinde söylenmesi bu kategoride yer alabilir. Başka bir örnek:

Çavuşun soyadı

"Fıkra'yı ya da daha doğrusu olayı diyelim, rejisör **Erdoğan Tokatlı** anlattı. Bir subay arkadaşından dinlemiş.

Acemi er eğitim bölümünün çakı gibi bir çavuşu varmış. Aynı zamanda sert... Fakat ismi hafifçe garip: **Muharrem Kırç**... Muharrem adı sorulduğunda bir yanlış anlama olmasın diye "r" nin üzerine iyice basar "**Kırrrrç**" dermiş... Yeni dönem acemi erat geldimi **Muharrem Kırç** ilk bilgileri verir ve eklemiş:

- İyi dinleyin. Benim adım **Muharrem Kırrrrç**... Adımı öğreneceksiniz, hem de doğru söyleyeceksiniz. Aradaki "r"yi unutani oyarım.

Yeni bir devre gelmiş... **Muharrem Çavuş** onlara da gerekli bilgileri vermiş ve ilk günün akşamı bir eri kaldırıp sormuş:

- Benim adım neydi?
- **Muharrem Kırç çavuşum.**
- Aferin...

Ertesi gün bir başkasına... Bir başkasına daha... Garibanın birine gelmiş soru sormuş:

- Benim adım neydi?

Unutmuş gariban bir sûre... Vc aniden hatırlamış olmanın sevin-ciyle bağırması:

- Muharrem Görrrt çavuşum.(24)

MUHAKEMEYE BAĞLI KOMİK

Burada söz konusu olan tutarlı bir muhakeme değil, mantıklı olan ile mantıksız yan yana koyan **hatalı muhakeme** ile yanılucu muhakeme şekilleridir.

Bazı örnekler:

"Bir sarhoş eve geç döner. Karısı ayakkabıların konduğu evin girişine yanık bir gaz lambası koymuştur. Sarhoş ayakkabılarını çıkarır, öyle biçimsiz atar ki, lamba kırılır, gazyağı etrafa yayılır. Berbat vaziyeti gören karısı çıkışır:

- Dikkat edemez misin sanki? Suçlunun cevabı:

- Bak. Bu biraz fazla. Göz gözü görmeyen yere ben mi koydum şu lambayı?"(25)

Evlenmede aracılık eden bir yahudinin hikayesi:

Aracı, damat adayına karşı teklif ettiği kızı savunur. Aralarında şu konuşma geçer:

- Kaynanayı gözüm tutmuyor, huysuzun, budalanın biri, der, damat adayı.

- Kaynanayla evlenmiyorsun, kızıyla evleniyorsun a canım...

- İyi ama, kızda ne gençlik kalmış ne güzellik.

- Çok önemi yok bunun. Ne kadar az genç ve güzel olursa sana o kadar bağlanır.

- Parası da az.

- Paradan söz eden kim? Parayla mı evleniyorsun, kadınla mı ?

- Kamburu da var.

24 Milliyet Gazetesi, Melih Aşık, 17 Temmuz 1986.

25 Freud. Le Mot d'Esprit et ses rapports avec l'Inconscient, s. 69.

- Hoppalaaa... ! Anlaşıldı, sana kusursuz kadın lazım.(26)

Aynı konuda başka bir örnek:

Damat adayı, kızın bir ayağının çok kısa olduğunu, topalladığını ileri sürüp itiraz eder. Aracının cevabı: "Haksızlık ediyorsun. Diyelim ki sağlam ve düzgün bacaklı bir kadınla evlendin. Ne kazanacaksın? Ne biliyorsun günün birinde düşüp te bir bacağını kırmayacağını, ömrü boyunca arızalı kalmayacağını? Al sana üzüntü, heyecan. Hekim parası da caba. Bu kızı alırsan başın ağrımaz. Hazıra konacaksın."(27)

Görüldüğü gibi, bu örnekte mantık dizisi zayıf kalmakta, uğranan bir talihsizliğin, muhtemel bir talihsizliğe tercih edilmesi istenmektedir.

- Mübalağa

Konulara, gerçekte sahip oldukları, olabilecekleri boyutlardan daha büyük boyutlar veren ifade şekli komik olmaktadır. İki örnek görelim:

- Keskin nişancılık üstüne:

"Candide ateş etmeyi Bulgarların yanında öğrenmişti. Fındık ağacındaki bir fındığı yapraklara zarar vermeden indirebilirdi."(28)

- Soyağacı üstüne:

"Baronun kızı bir adamla evlenmek istememişti. Çünkü, bu adam ancak yetmiş bir kuşağı ispatlayabilmişti. Soyağacının geriye kalan kısmı zamanın hışmına uğramış, kaybolmuştu."(29)

- Uzun Sıralama

Olayları peş peşe ve aşırı bir şekilde sayıp dökmek komik olmaktadır.

26 Aynı eser, s. 69.

27 Aynı eser, s. 70.

28 Voltaire. Candide, s. 93.

29 Aynı eser, s. 2

Voltaire'nin gene *Candide* adlı romanında Panglos frengiye nasıl yakalandığını anlatır:

"... Paquette'in kollarında cennetin zevklerini tattım. Bu zevkler, beni yiyip bitirdiğini gördüğünüz, cehennem'in işkencelerini meydana getirdi. Paquette bu hediyeyi, hediye'nin kaynağına inen çok bilgin bir Cordelier papazından almıştı. O da yaşlı bir kontesten, kontes bir süvari yüzbaşısından, yüzbaşı bir markizden, markiz bir kralın uşağından, uşak bir Cizvit papazından, o da henüz papaz adayı iken, bu hastalığı doğrudan doğruya Kristof Kolomb'un arkadaşlarının birinden almıştı. Bana gelince, ben onu kimseye vermeyeceğim, çünkü ölüyorum." (30)

* * *

E S P R İ (Nükle)

Fransızca'da "esprit" kelimesinden dilimize geçmiş olan *espri*, ince, parlak, becerili düşünce anlamına gelmektedir. Birkaç örnek üzerinde düşünerek *esprin*in özelliklerini belirtmeye çalışalım:

"Topallayarak yürüyen Talleyrand'a⁽³¹⁾ bir gün bir hanım sorar:

- Nasılsınız?

Şaşı bakan hanıma Talleyrand cevap verir:

- Gördüğünüz gibi Madam." (32)

"Fransız yazar **Alexandre Dumas** ile isim benzerliği olan **Adolphe Dumas** adında, az tanınan vasat bir yazar var.⁽³³⁾ Bir gün Alexandre Dumas tiyatroya gider, bir locaya girer. Dostlarını selamlarken Adolphe Dumas'ya ranstlar. Beriki, teklifsiz bir ifadeyle: - Müsaadenizle, der, benim de oldukça iyi bir şöhretim var. Hem pek ala iki Dumas olabilir, iki Corneille olduğu gibi.⁽³⁴⁾

30 s. 23-24.

31 Fransız diplomatı (1754-1838). Çocukluğunda geçirdiği bir kaza sonunda sağ ayağı sakat kalmıştır.

32 Sacha Guitry, *l'Esprit*, s. 40.

33 Adolphe Dumas, Fransız yazar ve şairi (1806, 1861).

34 Ünlü yazar Pierre Corneille'nin (1606-1684) Thomas Corneille adında kendisi kadar ünlü olmayan şair bir kardeşi vardı.

Alexandre Dumas gülümser, cevap vermeden arkadaşlarıyla konuşur. Locadan çıkarken Adolphe Dumas'nın omuzuna dokunur ve keyifli keyifli: "Hoşça kal Thomas." der.⁽³⁵⁾

"Bernard Shaw'a sorarlar:

- Cuma günü evlenmek uğursuzluk getirir mi? Cevap verir:

- Pek tabii. Cuma gününün istisna teşkil etmesini neden istiyorsunuz." (36)

Birinci misalde, topallayan Talleyrand, kendisinin hatırını soran hanıma, meseleyi ondaki görme bozukluğuna götürerek cevap verir. İkinci misalde, isim berzerliği olan bir yazarla, şöhret bakımından aynı kefeye konmaktan hoşlanmayan Alexandre Dumas, bunu bir zeka oyunuyla göstermiştir. Nihayet, son misalde Bernard Shaw, evlilikle ilgili olumsuz kanaatını, evlenmek fiilinin sadece cuma günleri değil, her zaman için uğursuzluk getirebileceği şeklinde ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi, espriyle ilgili olarak verilen bu örneklerde ortak bir nokta vardır. O da, esprinin bir akıl işlemi olduğudur. Espri, bir fikri savunmak ya da çürütmek için aklın, kendi buluşu olan kelimelerden yararlanarak kullandığı bir ifade şekli olmaktadır. Espri hakkında yazan düşünürler, esprinin bu niteliği hakkında şu düşünceleri ileri sürmüşlerdir:

"Espri tamamen akla aittir."⁽³⁷⁾ "Öyle görünüyor ki, espri bize sadece bir fikri sunmaktadır."⁽³⁸⁾ "Espri aslında aklın belirli bir oluş ve davranış şeklidir."⁽³⁹⁾ " Bir cümlenin esprili olması için, normal durumda birbirinden çok uzakta bulunan ve hiç mukayese edilmeyecek olan iki fikir, iki obje arasında yeni bir fikir, iki obje arasında yeni bir mukayesenin varlığı gerekir."⁽⁴⁰⁾ "Espri aklın bir buluşudur, bu

35 Andre Maurois. Annales, sayı, 89. s. 6.

36 Aynı eser, aynı sayı, s. 6.

37 R.Escarpit. l'Humour, s. 39.

38 Philbert. Le Rire, s. 122.

39 J.Sully. Essai sur le Rire, s. 356.

40 R.Lacroix. Culture Humaine, s. 110.

buluşun özünü teşkil eden fikirler ve kelimeler gibi."(41) "Espri aklın bir ürünüdür. Hem çabucak gelip geçen, hem az kelimeyle ifade eden özlü bir açıklamadır. Akıl yeteneklerinin imbiikten geçirdiği mükemmel bir iksirdir. Bir tür güzelliştir. "(42)

Espri olarak vermiş olduğumuz örneklerde dikkat çeken diğer bir husus esprinin dönüp dolaşıp aynı şeyleri söylememesi, kendisini tekrar etmemesi, davasının bütün delillerini sayıp dökmemesidir. espri kısa, özlü, anlamlıdır. Çünkü, espri tekrara düştüğü, ispat yoluna gittiği an, tesir gücünü, ifade tazeliğini kaybedecektir.

Topallamak ve özürlü görmek fiilleriyle ilgili düşüncesini Telleyrand kısaca ifade etmiştir. Alexandre Dumas, hareketinden dolayı her ne kadar muhatabına içerlemişse de, aşırı bir gurur çıkışıyla: "Sizin şöhretiniz nerede, benimki nerede? Nasıl olurda kendinizi benimle bir tutarsınız?" diyecek yerde, münasip, ama kısa bir cümle ile istediğini elde etmiştir. Bernard Shaw'ın cevabı da aynı niteliktedir.

Espride, kendiliğinden meydana gelme (spontanéité), canlılık mevcuttur.

Bu konuda: "Esprideki mukayese, beklenmedik karşılaştırma bir anda olmalı, şimşek gibi ani olmalıdır. "(43) "Aklın harcı olan espri, çabuk, hafif, kolay, muhayyileyi ve zevki okşayan bir şekilde kendini belli eder. "(44) denmiştir.

Verilen örneklerin üslubundan da anlaşıldığı gibi, **espride dikkati çeken başka bir nitelik, iğneleyici, alaycı oluşudur.**

Espri hakkında yazan yazarlar, onun bu özelliğini belirtmekten geri kalmamışlardır.

"Espri, en önemsiz hallerde bile, bir tür iğneleyici mantık dizisini tercih eder gibidir.."(45) " Espri her zaman yumuşak ve nazik değildir.

41 E.Aubouin. Les Genre s du Risible, s. 74.

42 Ph. Drummond Thompson. l'Humour britannique, s. 75.

43 R. Lacroix. Culture humaine, s. 110.

44 Philbert. De l'Esprit, du Comique, du Rire, s. 22.

45 J.Sully. Essai sur le Rire, s. 356.

Çoğu zaman iğneleyici, alaycıdır."(46) "Psikologlar ve tenkitçiler esprinin saldırgan, alaycı özelliği, gururlu tavrı üzerinde ısrar etmektedirler."(47) "Esprili insan oklarını, dinleyiciye isabet ettirmek için bilir."(48) Yüz yılımızın Fransız yazarı andre Maurois, esprinin sözünü ettiğimiz özelliklerini, ince bir benzetmeyle, " espri yapan insanı ben, kolaylıkla bir sirk çadırının tepesinde trapezden trapeze uçan, pullu dar elbiseli akrobatlarla mukayese edebilirim. Onlar bizi biraz korkuturlar. Her an, bu trapezi tutamaz da düşerlerse diye korkarz. Ama her seferinde, son anda, zarif bir hareketle tekrar tutunurlar ve bizi yatıştırırlar. espri yapan insan da, aynı şekilde, bizi biraz korkutur. Bizde, okları tehlikeliymiş, birini ağır şekilde yaralıyacakmış izlenimini uyandırır. Ama her seferinde, son anda ustaca bir kelime oyunuyla, zarif bir imajla trapezini tekrar yakalar." şeklinde dile getirir.(49)

Bu alaycı üslup, tutum nedeniyle, espri gülme ile sona erer. Ama bu gülme, espriye muhatap olan şahısta değil, espriyi dinleyen ya da okuyan üçüncü şahısta meydana gelir. Espri ile ilgili vermiş olduğumuz örneklerde görüldüğü gibi, durumları tenkit edilen, ne Talleyrand ile konuşan hanımdan ne de Adolphe Dumas'dan böyle bir gülme beklenebilir. Kendisinde gülme arzusu uyanan, okuyucu, dinleyicidir. Esprinin asıl söylemek istediği şey, espriyi yapanla, espriyi dinleyen arasında meydana gelen anlayış yakınlığı sayesinde ortaya çıkar. Bu anlayış yakınlığı ne kadar fazla olursa, esprinin etki gücü o kadar fazla olur. Esprinin dinleyici tarafından şu ya da bu nedenle yeterli kadar algılanamaması, "espri soğuk kaçtı" şeklinde yorumlanır.

Daha önceki "Komik" bölümünde belirtildiği gibi, komik de, espri gibi gülme ile son bulmaktadır. ancak, komikteki tekrarlar, örnek olarak, Cimri komedisindeki "çeğizsiz", Tartuffe komedisindeki "zavallı adam !" sözlerinin tekrarı komikte çok işe yaradığı halde, tekrar esprinin yapısına uymamaktadır. espri her zaman aklın yeni bir

46 Philbert. Le Rire, s. 361.

47 E.Aubouin. Les Genres du Risible, s. 93.

48 R. Lalou. Reflexions sur l'Humour, s. 9.

49 Les Annales. Conferencia, sayı 89, s. 11.

buluşu, taze bir buluşu, bir kompozisyonudur. Komik, çoğu zaman, kişinin dışında cereyan eder, kişi cereyan eden olaydan etkilenerek güler. Bir insan tesadüfen komik bir şeye rastlasa, onun tadını tek başına çıkarabilir, gülebilir bu komik şeyi başkasına anlatıp onu güldürmesi de mümkündür. Ama, espriyi yapan kişi, espriden zevk alsa bile, yaptığı espriye kendisinin gülmesinden ziyade, gülmenin üçüncü bir şahısta ortaya çıkması esprinin gücünü ispatlar.

Espri bir fikri savunmaya ya da çürütmeye yarayan bir sanat olduğuna göre, espride bir güven duygusunun varlığını kabul etmek gerekir. Çünkü, insan bir şey üzerinde hüküm verirken, o şeyin yanlış ya da doğru olduğu hakkında kesin bir bilgi sahibi olmalıdır. Ayrıca, denebilir ki, doğruyu ve kesin olanı aramak suretiyle espride, yeniye yönelme, var olanla yetinmeme özelliği mevcuttur. Çünkü, tenkit daima yeni ufuklar açacak, gerçek gerçeği izleyecektir. Esprinin, kendisinde var olan tenkit anlayışıyla, kişiyi içinde yaşadığı ortalama intibak ettirmek gibi sosyal fonksiyonu da mevcuttur.

ESPRİ ÖRNEKLERİ

Kral XVI. Louis, yazar Rivarol'un kendisini durmadan tenkit ettiğini öğrenince, çağırır:

- Mösyö Rivarol, der, ciddi olaylar patlak vereceğe benzediğine, siz de beni tenkit etmekten geri kalmadığınıza göre, bana bir tavsiyede bulunun. Ne yapmalıyım?

Rivarol cevap verir:

- Majesteleri, kralmış gibi hareket edin. (50)

"Birkaç kadın yemekten, pastadan, reçel tariflerinden söz ederler. Aralarından biri:

- Aslında, der, yok yere kendimize eziyet ediyoruz. Kocalarımız özenle hazırlanmış kokulu jöleyle, pastacıdan alınan renkli jelatini birbirinden hiç ayırmıyorlar. Erkekler şekerli şeyleri sevmiyorlar.

Aralarından en genci lâfa karıştır:

50 Sacha Guitry. L'esprit, s. 30-31.

- Benim kocam için öyle değil, der. Reçele bayılır. Meselâ geçen ay seyahatten dönüşünde benden ikinci istediği şey reçel oldu.(51)

"Mecliste gensoru görüşülüyordu. Turan Güneş bıyıklarını çektiştiriyordu.

Bir ara, gazetecilerden biri, Güneş'e sordu:

- Efendim, Çağlayanıl kaç dil bilir?

Turan Güneş duymazdan geldi, kafası galiba gensoru ile doluydu. Gezeteci üsteledi:

- Efendim, senato albümünde dört dil bildiği yazılı.

Güneş dayanamadı, şöyle dedi:

- Senato albümüne brütünü yazmışlar."(52)

"SHP'de naylon üye kayıtlarına ilişkin bir gülütü meslektaşımız Ahmet Sağırlı anlatıyor...

SHP Fatih ilçesine adamın biri üyelik kaydını yaptırmış. Peşinden de eşinin adını kaydettirmiş. Orada adamı tanıyanlardan biri sormuş:

"Yahu senin hanım üç ay önce vefat etmedi mi?"

"Doğru etti. Etti ama rahmetlinin vasiyeti vardı..."(53)

Meşhur fıkradır: Mini eteğin ilk çıktığı yıllar Paris Metrosu'nda yaşlı ve ağırbaşlı bir zat, gazete okuyormuş. Karşısındaki yere bir kız gelmiş, bacak bacak üstüne atmış. Yaşlı zat gözlüğünün üstünden kızın bacaklarını süzmüş, sonra sabrı taşmış:

- Matmazel, lütfen biraz derlenip toparlanırmısınız, demiş.

Kız:

- Bir kere ben matmazel değilim, diye karşılık vermiş.

İhtiyar bunun üzerine özür dilemiş:

51 E. Aubouin. Technique et psychologie du comique, s. 34.

52 Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1976.

53 Milliyet Gazetesi. Melih Aşık, 12 Mart 1986.

- **Affedersiniz, demiş. Buradan o kadarı pek belli olmuyor.**"(54)

"Hafta sonu bir memur, Yemiş'teki balık pazarına uğramış. Lüferin bugünkü gibi ateş pahası olmadığı, o mutlu dönemde iki lüfer, biraz marul, biraz domates, turp, havuç almış. Bir şişe de inhisar rakısı. Hepsini zembiline doldurmuş.

Seyri Sefain'in Boğaziçi vapuruna binmiş. Karşısında da iri kıyım varda kosta bir zat oturuyor. Tanımamasına rağmen, o zamanki adap ve usul gereği, bir selâm vermiş, adam selâmı almış.

Karşıdaki adamın bir yüz tiki varmış. Sol gözü ikide bir seğırtirmiş. Bizimki bunu nerden bilsin. Adamın ilk göz kırpmasında bu göz kırpışı, "Ne haber? Ne var, ne yok?" anlamına almış, "Balık pazarından geliyorum da" diye izahat vermek zorunluğuyduymuş. "Hafta sonu biraz nevale düzdüm."

Bir süre geçmiş, tikli adam yine göz kırpınca bizimki yine cevaba zorlandığını hissetmiş:

- "Lüfer" demiş, "Hanım lüfer sever de. Malûmu âliniz bunun tavası çok iyi olur."

Bir süre sonra beriki yine göz kırpınca:

- Tahmin buyurduğunuz gibi, biraz rakı ile çok iyi gider tabii. Bir şişe de rakı aldım. Hanımla karşılıklı içeceğiz."

Adam dördüncü defa göz kırpınca bu kadar samimiyeti fazla bulmuş olmalı ki bizim ki:

- "Ondan sonra ne istersek yaparız, derdi sana mı düştü a mübarek" diye isyan etmiş.(55)

Şükrü'ye kim seslendi?

"Bir gün Şükrü Gülesin ile hafif süslü bir şekilde Krapen Pasajı'ndan geçiyoruz. Niyetimiz Kulis'te oturup demlemek... Pasaj'dan bizimle birlikte bi dolu adam geçmekte... Sıra sıra meylun nelerin birinden bir böğürtü yükseliyor:

54 Milliyet Gazetesi, Haldun Taner, 4 Ağustos 1986.

55 H.Taner. Renk, 6 aralık 1985.

- AYIIIIIIIIII...

Şükrü o devasa cüssesiyle ani fren yapıyor. Ben de duruyorum:

- Ne oldu enişte ?

- Biri bana seslendi...

- Yahu bırak şimdi. Tek ayı sen misin buralarda...? (56)

Cezaevindeki şakalaşmalarla ilgili bir öykü:

"Meclis'in MHP Trabzon Milletvekili **Ömer Çakıroğlu**'nun yumurta öyküsü... Bu öyküyü **Yaşar Okuyan**'dan dinleyelim":

"Çakıroğlu, her sabah iki çiğ yumurta ile bir kilo süt içiyor... Sonra koşuyor, idman yapıyor... O koşarken, bir gün Turan Koçal'la yumartalarını alıp şırınga iğnesi ile içlerini boşalttık... Çakıroğlu, içi boşalmış yumurta kabuğunu emer Allah, durur... Durur durur da bir küfür oturtur:

" Ola, imanunu bellediğimin tavuğı, gene ıska geçmişsun..."

Koşuş arkadaşları laf atarlar:

"**Ömer Hoca**, ıska geçen tavuk değil, horoz, horoz... **Galiba Sunalp Paşa'nın** kümesinde yumurtlamış bu yumurtaları... (57)

"Tıp Bayramı dolayısıyla değerli doktor ve Çapa Tıp Fakültesi Dekanı Profesör Sedat Katırcıoğlu anlattı."

Bir kasabada bir doktor ve veteriner bulunuyormuş. Veteriner, hayvan tedavisinin zorluklarından söz açınca doktor, insan muayene ve tedavisinin çok daha zor olduğunu anlatmaya çalışmış... Günün birinde veteriner hastalanmış. Doktoru eve çağırmışlar. Doktor, "Geçmiş olsun" demiş... Ses yok. Hastalığın nedir? diye sormuş... Ses yok "Neren ağrıyor?" Ses yok. Bu arada veteriner, hayvan taklitleri de yapmaya başlamamış mı?

56 Halit Çapın. Milliyet, 3 Haziran 1984.

57 Bedri-Örsan. Milliyet Gazetesi, 17 Kasım 1985.

Doktor, hastanın nabzını saymış, kulbini dinlemiş, sonra bir reçete yazıp hanımına vermiş ve demişki: **"Şu ilaçları tatbik edelim, eğer iyileşmezse mezbahaya yollar kestiririz..."**(58)

"İngiliz Financial Times gazetesinin eski Türkiye muhabiri ve IBS adlı danışmanlık firmasının sahibi David Tonge, Karadeniz fıkralarına merak salmış durumda. Önceki akşam Hilton'da bir kokteylde dostlarına bu fıkraları Türkçe anlatan Tonge, peşinden ilk kahkahayı kendisi patlatıyordu. İşte bir tanesi:

Gün gelmiş, Amerikalılar uzay aracına bir Karadenizli ve bir maymun yerleştirerek uzaya fırlatmışlar. Her ikisi de görev talimatını yolda açmışlar. Önce maymun açmış talimatı, başlamış incelemeye. Bizim Karadenizli de şöyle bir göz atınca: **"Vay canına, demiş "Ha bunun içinden nasıl çıkılır..."**

Elektronik devre şemaları, yüzlerce düşmanın ne işe yaradığına ilişkin bilgiler, bilimsel araştırmalarda izlenecek yöntemler, aracın manevrasına ilişkin bilgiler, geri dönüş talimatnamesi vs...

Bu konularda hiçbir bilgi sahibi olmayan Karadenizli **"Yandık"** demiş içinden. Kendi görev talimatını açmış. Sadece üç sözcüklü bir pusula çıkmış dosyadan:

"Maymunu iyi besle..."(59)

Espri, bazan tek kelimeye dayanmakta, aynı kelimeyi bölmek, kelimenin bir harfini değiştirerek değişik anlam vermek suretiyle yapılabilmektedir: Örnekler:

"Napolyon Bonapart'ın yersiz bir fikir beyanı, bir İtalyan hanımın şu cevabına hedef olur:

Sarayda verilen bir baloda, Napolyon, İtalyan Hanıma, İtalyanlardan söz ederken:

- Tutti gli Italiani danzano male, der. (Bütün İtalyanlar kötü dans ederler.)

58 Melih Aşık. Milliyet Gazetesi, 16 Mart 1985.

59 Aynı yazar, aynı gazete. 28 Haziran 1986.

Hanım cevabı yapıstırır:

- **Non 'tutti, ma buona parte.**(60) (Hepsi değil, ama önemli bir kısmı. Burada aynı zamanda N.Bonapart'ı yerme söz konusudur. Çünkü, **Buonaparte**, Bonapart'ın İtalyancasıdır.)

" Esprileri, olayları karikatürize edişi ve pratik zekasıyla ün yapmış olan teknik direktör Ahmet Suat özyazıcı, geçtiğimiz günlerde Tranzon'da bir basın mensubu ile karşılaşmış. Selamlaşmışlar. ardından da gazeteci arkadaş, Özyazıcı'ya dönerek:

"Sayın hocam, yeni Alman teknik Direktör Jurgen Sundermann için düşünceniz nedir?" demiş...

- **Sundermann mı? Haa evet, galiba bu adam Tranzonspor için olsa olsa " son derman" olur...** (61)

Espri bazan "ima" olabilmektedir.

" Bir baron hanımına doğum yaptıracak olan bir doktor, vaktin henüz gelmediğini bildirerek, barona yandaki odada kağıt oynamayı teklif eder. Az sonra, hanımın Fransızca haykırışı beylerin kulağında çınlar: "Ah! aman Allahım, çok acı çekiyorum!"

Baron hemen atılır. Doktor istifini bozmaz: "Önemli değil, der, oyuna devam edelim." Derken, bu defa Almanca bir inilti: "Allahım, Allahım, çok acı çekiyorum!" "İçeriye girer misiniz profesör? " der baron. " Henüz vakti gelmedi" cevabını alır. Nihayet, yandaki odadan, pek anlaşılmayan bir yahudi Almancasıyla "Ayy,Ayy,Vayy" sesleri işitilir. O zaman doktor kağıtları fırlatır, "Şimdi tamam!" der."(62)

Buradaki espr, yüksek sosyetededen doğum yapan bir hanımın peş peşe sıraladığı şikayetlere dayanmaktadır ve, alınan terbiyenin engellerine rağmen, çekilen acının doğal, basit hali ortaya koyacağını göstermektedir.

60 Freud. Le Mot d'esprit et ses rapports avec l'inconscient, s. 36.

61 Milliyet Gazetesi.

62 Freud. Aynı Eser, s. 91.

Türkler farklıymış...

İngiltere'de yayınlanan Sunday Times gazetesinde bir İngiliz genci, Türkiye anılarını anlatıyor. Arkadaşıyla geldikleri Altinkum'da sıradan bir garsonun kendilerine yaptığı şık espriden etkilenmişler. Şöyle anlatıyor olanları İngiliz okur:

"Arkadaşım Türkiye'ye giderken neden bilmiyorum, yanına bir kauçuk civciv almıştı. Altinkum'da Hergül Lokantası'na oturduk bir gün. O güne kadar Türklerle ilgili izlenimimiz, aksi bir millet oldukları yolundaydı. Lokantaya oturduktan sonra garsonu çağırdık. O sırada arkadaşım da cebindeki plastik civcivi çıkartıp masanın üzerine koydu.

"Garsona, Türk mutfağına ilgi duymadığımızı, vejetaryen (et yemez) olduğumuzu, bize ona göre bir şeyler getirmesini söyledik. Plastik civcivi işaret ederek. "o da vejetaryendir" dedik. Garson sesini çıkartmadan gitti. Sonra bize çok seçkin bir sofraya donattı. Zeytinyağı ile yoğurulmuş patlıcan ezmesi, Fasulye plakı, limon suyuyla terbiyeli ıspanak, kızarmış peynir ve nefis bir levrek tava..

Bir küçük tabakla da mısır taneleri getirdi. Tabakta, ayrıca renkli şeffaf kâğıttan yapılmış bir oyuncak gözlük vardı.

Garson hiç renk vermeden:

"Bu, civciv için" dedi. "Gözleri Akdeniz güneşinden rahatsız olabilir. Hayvanları seven bir ulusun ferdi olarak bunu ona takmanızı öneririm.." (62 a)

Aktör İsmet Ay anlatır, Bedia Muvahhit ile ilgili olarak:

"Reşat Nuri'nin cenazesindeydik. Şişli Camii ana baba günü. O zamanlar Vasfi Rıza ile Bedia Hanım dargınlar. Bir ara üçümüz bir araya geldik. Vasfi Bey, Bedia Hanım'ın yüzüne bakarak, "Eh, artık sıra bizlere geliyor birader" dedi. Bedia Hanım anında cevap verdi: "Sen nazik adamsın, önden git" (62 b)

62a Milliyet Gazetesi, 15 Kasım 1987.

62b Milliyet Gazetesi.

İ R O N İ

Fransızcadaki "Ironie" kelimesi, Yunancada "eirōneia" kelimesinden gelmekte ve "Bilmemezlikten gelip soru sormak" anlamını taşımaktadır. Nitekim, Yunanlı filozof **Sokrates** bu metodu çok ustalıkla kullandığı için "Sokrates ironisi" adını alan bir düşünce şekli mevcuttur.

Sokrates'in "kendini bil" şeklinde özetlenen ve diyalog metoduna dayanan felsefesinde, seri halinde sorular sormak suretiyle, konuşulan şahsa, kendisinde var olan gerçekler bulduruluyor, yanılgıdan kurtarılmış oluyordu. Sokrates'teki bu metoda, "doğurtmak sanatı, düşünceleri doğurtmak sanatı" anlamına gelen "maïeutique" de deniyordu. Sokrates başlangıçta düşüncesini ifade etmiyor, konuyu bilmemezlikten geliyor, karşısındakine sorular yöneltiyordu. Bu soru sorma işi, karşısındaki kendisiyle çelişkiye düşünceye, gerçek ortaya çıkıncaya kadar devam ediyordu. Böylece, diyalog ilerledikçe, filozofun muhatabı gerçeği bulmuş oluyordu.

Gene ironi kelimesinin, sözlüklerde: "Anlatılmak istenenin aksini söylemek suretiyle alay etme" şeklinde bir tanımı daha mevcuttur ki, konumuz gereği, ironiyi bu anlamda ele alacağız. İroni konusunu incelemiş olan yazarlar, pek doğal olarak, değişik ifadeler kullanmakla beraber, özde, ironiyi yukarıdaki şekilde tanımlamışlardır. Tanımlamalar şöyledir:

"İroni hatayı doğruymuş gibi göstermektir. Gerçeğin aksini bile bile doğrulamaktır."⁽⁶³⁾ "İroni, insanın kendi düşüncesinin aksini söylemesinden ya da başka deyimle, aksi daha iyi anlaşılсын diye, bir şeyin doğru olduğunu onaylar gibi görünmesinden ibarettir."⁽⁶⁴⁾ "İroni vasıtasıyla insan, söylemek istediğinin aksini ifade etmek ister."⁽⁶⁵⁾ "İroni okuyucuyu şaşırtmaktan başka işe yaramaz. Siz bir şey

63 L.Dumont. *Theorie scientifique de la sensibilité*. s. 220.

64 E. Aubouin. *Technique et psychologie du comique*, s. 48.

65 Ch. Perelman et O.-Tytca. *La Nouvelle Rhétorique. Traité de l'Argumentation*, s. 279.

söylersiniz, bizim onun aksini unutmamız lâzımdır."(66) "İroni söyler gibi görüldüğünün tam aksini söyler."(67)

"İroni için, kelimenin tam anlamıyla, bir allegoridir denebilir. Çünkü, bir şeyi düşünür, kendi üslubuyla, başka bir şeyi söyler. "(68) "İroni, aslında, söylemek istenen şeyin aksini söylemekten ibarettir. "(69) "Olması lazım gelen şeyi, gerçekten olan şeymiş gibi kabul eder görünüp ifade etmek, ironi budur. "(70)

İroniyi ustalıkla kullanan Fransız yazarı Voltaire'dan bazı örnekler görelim:

Voltaire, **Candide** adlı romanında, Alman Filozofu **Leibnitz**'in dünyamız hakkındaki: " Dünyaların mümkün olan en iyisinde her şey daha iyi içindir" şeklindeki aşırı iyimser düşüncesini alaylı bir ifadeyle reddeder. Nitekim, romanın bir yerinde, Bulgarlarla Avarlar arasındaki bir savaştan söz ederken, "Trompetler, flütler, obualar, davullar, cehennemde bile bulunmayan bir ahenk teşkil ediyorlardı. Toplar önce iki taraftan, yaklaşık altı bin kişiyi devirdi. Sonra da yaylım ateşi, **dünyaların en iyisinden, onun yüzeyini pisleten dokuz on bin namussuzu alıp götürdü.**", der.(71)

Lizbon zelzelesi sırasında, Candide, bir gemiciyi yağmadan vazgeçirmek ister, şu cevabı alır: "... Dostum, diyordu Candide, bu iyi değil, "evrensel neden"e uymuyorsunuz, zamanınızı kötü kullanıyorsunuz.

- Umurumda değil, diye diğeri cevap verdi. Ben gemiciyim. Batavya'da doğdum. Japonya'ya yaptığım seyahatte dört kere haçı çiğnedim. "**Evrensel neden" inle sen tam adamını buldun!**"(72)

Gene aynı eserde, Cacambo adlı roman kahramanı, Paraguay'da Cizvit Pederlerin kurdukları rejimi kastederek:

66 R. Doumic. La vie et les Mœurs. Les inconvenients de l'Ironie. s. 257.

67 A. Michiels. Le Monde du comique et du rire. s. 257.

68 V. Jankelevitch. L'Ironie, s. 33.

69 Freud. Le Mot d'Esprit et ses rapports avec l'Inconscient, s. 202.

70 H. Bergson. Le Rire, s. 83.

71 Candide, s. 14.

72 Aynı Eser, s. 33-34.

"Pederler orağa her Şeye sahip, halk hiçbir Şeye. Aklın ve ada-
letin Őaheseri diye buna denir."(73), der.

Candide, Panglos'a frengi hastalığını bulaŐtırmıŐ olan Paquette
adlı kahramana rastlayınca, sorar.

"Vah Vah! benim zavallı yavrum. Pangloss'u, kendisini gördüğüm
güzel duruma demek siz soktunuz."(74)

Yaşadığı bir çok kötü maceradan sonra Candide Pangloss'a sorar:
"Pek ala, sevgili Pangloss, dedi Candide. Asıldığınız, h rpalandığınız,
dayaktan ge irildiğiniz, kadırgalarda kürek çektiğiniz zaman da,
dünyada her Şeyin en iyi Şekilde olup bittiğini hep düŐündünüz m ? -
Ben hep ilk düŐüncemi muhafaza ediyorum, dedi Pangloss. Çünkü, ne
de olsa filozofum düŐüncemden vazgeçmek bana yakıŐmaz. Leibnitz
haksız olamayacağına göre..."(75)

Bir gün Candide Doktor Pangloss'a rastlar. Pangloss'u bu kadar
acınacak hale koyan **sebeup ve sonuç** ile yeterli **sebeup** hakkında
bilgi edinmek ister: Pangloss açıklar: "AŞk bu, aşk, der. insan denen
varlığı teselli eden, evreni koruyan, duygulu bütün varlıkların ruhu,
Őefkatli aşk.

- Yazıklar olsun! o kalplere hükmeden, ruhumuzun ruhu olan aŐkı
ben de tattım, der Candide. Bana yirmi  pmeyle, kabalarımaya yediğim
yirmi tekmeye maloldu. Bu güzel sebep nasıl oldu da sizde böyle kor-
ku  bir sonuç meydana getirdi?"(76)

Optimist felsefenin, "**Tek tek mutsuzluklar genel mutluluğu**
meydana getirir" Şeklindeki başka bir düşüncesini onaylamayan Vol-
taire, bunu alaylı bir Şekilde yorumlar. İnsan tabiatının bozulmasından,
insanların birbirini yok etmek için süngüler, toplar icat etmesinden
Őikayet eden roman kahramanı Jacques'a, Pangloss cevap verir:

73 Aynı eser, s. 81.

74 Aynı eser, s. 178.

75 Aynı eser, s. 212-213.

76 S.22.

"Bütün bunlar kaçınılmazdı. Diye tek gözlü doktor cevap veriyordu. Tek tek mutsuzluklar genel mutluluğu meydana getirirler. Öyle ki, ne kadar tek tek mutsuzluk varsa, her şey o kadar çok iyidir."(77)

Kölelik üstüne ironi

Roman kahramanları Candide ile Cacambo yürürlerken, efendisini bekleyen bir köleye rastlarlar. Köle, şeker imalâthanelerinde çalıştıkları sırada siyahların maruz kaldığı işkenceleri, ellerinin, ayaklarının nasıl kesildiğini anlatır ve "Siz Avrupa'da işte bunun bedeli olarak şeker yiyorsunuz" dedikten sonra devam eder:

"Bununla beraber, annem bana, sevgili oğlum, tapılacak insanların kutsal say, seni mutlu yaşatacaklardır. Beyaz efendilerimizin kölesi olmak şerefini kazanıyorsun. Böyle yapmakla da, annenle babanın mutluluğunu sağlıyorsun."

Emniyet mensuplarının görevi kötüye kullanmalarına değinen ironi:

Bir rahibin bir oyunu sonucu olarak, Candide'i bir emniyet amiri tutuklar. Hapse girmek üzeredir. Sevgilisi Cunegonde'u görmek için sabırsızlanan Candide, işi uzatmaktansa, emniyet amirine üç elmas teklif eder.

"Ah, Mösyö, der, fildişi bastonlu adam. akla gelen suçların hepsini işlemiş olsanız, siz dünyanın en namuslu insanısınız Üç elmas ha! Mösyö, değil içeri atmak, sizin için canımı bile veririm."

Bu örneklerde görüldüğü gibi, anlatmak istenenin aksini söylemek ironinin belli başlı niteliği olmaktadır. anlatmak istediğinin aksini söylerken, ironi için bir çeşit konformizm söz konusudur. Çünkü, beğenmediği, tenkit etmek istediği şeyi, başlangıçta doğruymuş gibi kabul eder. Ama esas amacından, yani, söz konusu şeyin saçmalığını ortaya koymaktan geri kalmaz. Burada, adeta tehlikeyle oyun oynamak söz konusudur. Tehlikeyi taklit eder, onu tahrik eder, onu gülünç hallere sokar. Ta ki tehlike en sonunda yenilgiyi kendiliğinden kabul etsin. Bu aşamada ironi için, yanlışı, saçmayı doğruymuş gibi kabul

edip, ona bir süre için ayak uydurmak söz konusudur. Bu davranış, doğal olarak iki yüzlülüğü hatırlatmaktadır. ancak, iki yüzlülükte art niyet, ne bahasına olursa olsun aldatma, kişisel menfaat söz konusudur. İronide menfaat yoktur. olsa olsa doğruyu buldurmuş olmanın hazzı tek övünç payıdır. Bir süre için aldatma, sevgide bazan, onu kuvvetlendirmek için, sevgiden emin olmak için, "evet" diyecek yerde "hayır" demeye benzeyen bir aldatmadır. Kötü niyet ise hiç yoktur. aksine, bu aldatma gerçeği, doğruyu bulmaya yardım eden iyi niyet örneğidir.

Taklit etme, ayak uydurma (simulation) niteliğiyle ironi bir sanattır. Çünkü, taklit eder, ayak uydururken hüküm vermez. Her sanat eseri gibi, kendine has vasıtalarla örtülü söyler, telkin eder. Hükümü okuyucuya, dinleyiciye bırakır. İroni için gizlilik, karanlık geçerli değildir. aksine, bir limanda emin bir sığınağı müjdeleyen deniz fenerine benzer.

* * *

H Ü M U R

Fransızcada "Humour" şeklinde yazılan bu İngilizce kelime, mizaç, huy anlamına geldiği gibi, istihzaya, alaya eğilim anlamına da gelen, Fransızcadaki "Humeur" kelimesinden İngilizceye geçmiştir. Nitekim, bunun böyle olduğunu voltaire Felsefe Sözlüğü adlı eserinde : İngilizler, kendi dillerindeki şaka, alay anlamına gelen "Humour" kelimesini, Corneille'in ilk komedilerinde aynı anlamda kullanılmış olan, bizim **humeur** kelimesinden almışlardır. "şeklinde belirtmiştir.

Hümur hakkında özlü incelemeleri olan bir yazar, bir makalesine "Hümuru neden tanımlayamayız?" şeklinde başlık koymakla, bu ince, zarif kavramı tanımlamanın güçlüğüne belirtmek istemişse de, güzel ve nüanslı tanımlamalar yapmaktan da kendini alamamıştır.

Hümurun özelliklerini belirtmeden önce bir örnek üzerinde düşünelim. Bu örnekte, günde bazan bir kaç defa yapılan görüşmelerin boşluğunu, anlamsızlığını vurgulayan bir Amerikan hümuru söz konusu. Ring Lardner trenle Wilmington'dan Newyork'a giderken, kompartmanında, her halde ikisi de aynı şehirde, Lansing'te doğmuş ve

uzun süredir birbirini görmemiş olan Mr. Butler ve Mr. Hawkes adlı iki şahıs arasında cereyan eden uşuğıdaki konuşmayı nakleder:

- Olur şey değil! der Mr.Hawkes, Dick Butler bu!

- Şu işe bak ! der Mr. Butler, bu Dale Hawkes!

- Bak Dick, der Hawkes, sana bu trende rastlayacağım aklımın ucundan geçmezdi...

- Yolculuk ne tarafa?

- New York'a.

- Ben de, der Hawkes. İkimizin de aynı vagonda olmasından fazlasıyla memnunum... Sen Langsing'e gitmeyeli ne kadar oldu?

- Ben mi? der Butler, on iki yıl oluyor gitmeyeli. Ya sen ?

- Eh , ben gitmeyeli on yıl var. Sen gitmeyeli ne kadar oldu dedin?

- On iki yıl oluyor... Evet, tas tamam on iki yıl... Nereye gidiyorsun bakalım?

- Newyork'a, der Hawkes. Yaklaşık olarak oraya yılda bir defa giderim.

- Ya sen, sen nereye gidiyorsun?

- Ben mi? ben de Newyork'a. İşlerim için tabii. Sen Lansing'a gitmeyeli ne kadar oluyor ?

- Eh, en azından on yıl var. Ya sen ?

- Ben mi ? gitmeyeli on iki yıl oluyor. Biz ayrıralı beri orada değişiklikler olmalı.

- Elbette... Bu bizleri gençleştirmiyor... İnsan tanıdık birine artık rastlamayınca kendini yaşlanmış hissediyor...

- Çok haklısın, yaşlanmış hissediyor... Son defa orada olalı ne kadar oldu dedin?

- Ben mi? der Hawkes, on yıl. Sırası gelmişken, yaşlı Kilsey ne âlemde ?

- Kilsey mi ? Kimi söylemek istiyorsun?

- Kilsey'i söylüyorum canım, Ne oldu o ?

- Ha, Kilsey, tamam tamam... Öleli on beş yıl oluyor.

- Ya kızı Eleanor'dan ne haber?

- Eleanor mu ? Dur bakayım... Biriyle evlendi. Adı Flint miydi, Smith mi, Abercrombie mi ne ? Hatırlayamadım.

- Bunu öğrendiğime çok sevindim. Sana rastlamış olmak ne şans! Çoktandır böyle ilginç sohbet etmemiştim".⁽⁷⁸⁾

Hümunun eğlendirici, güldürücü karakteri dikkati çeken ilk husus olmaktadır. Bu niteliği üzerinde örnek olarak şunlar söylenmiştir: "Hümur, gülmenin hoş duygularla bir araya gelmesidir."⁽⁷⁹⁾ " Hümur her şeyden önce gülme demektir."⁽⁸⁰⁾ "Hümorist aslında kendi konuşma ya da yazma tarzında alay eder."⁽⁸¹⁾ Hümurda komik unsur, komik bahsinde değindiğimiz gibi, muhtelif şekillerde yer almaktadır. ama hümur sadece komikten ibaret değildir. Komik bir araçtır. Hümurda komik, yazarın gizlemiş olduğu gerçek düşüncesinin, gerçek niyetinin hizmetindedir. Eğer hümorist bizi güldürüyorsa, davasını daha iyi savunmak içindir. Komik öge ne kadar başarılı olursa, yazarın gerçek niyeti o kadar anlaşılmış olacak, amaca da o kadar varılmış olacaktır.

Burada akla bir soru gelebilir. Acaba hümorist her seferinde eğlenceli konular seçtiği için mi bizi güldürmektedir?

Şüphesiz hayır. ancak, hümorist, acı olaylara bile neşe ile bakmak yeteneğine sahiptir. Başkalarının hüznoleneceği yerde gülmenin sırtını bilmektedir. Üzücü olaylar karşısındaki gülüşü duygusuz bir insanın gülüşü değildir. Bu gülüş anlamlı bir gülüştür. Kaderin karşısında bazan aciz kaldığımızı bilen bir insanın gülüşüdür. Hümoristin gülüşü okuyucuya geçer ve onda, can sıkıcı bir olayın karşısında normal olarak beklenmesi gereken üzüntüyü önler. Hümur zevkinin önemli kaynaklarından birinin " iyi kullanılan acıma duygusu" olduğunu söyleyen Freud şöyle bir örnek verir: " İşkence edilmek üzere götürülen sahtekârın biri, yolda, boynunu üşütmek korkusuyla bir kaşkol ister." Gene Freud, "Hümunun gizli kaynağı neşe değil, ke-

78 A.Maurois. Les Annales, sayı 89, s. 9.

79 J.Sully. Essai sur le Rire, s. 355.

80 E.Aubouin. Les Genres du Risible. s. 64.

81 Louis Cazamian. l'Humour anglais, s. 9.

derdir" diyen Mark Twain'den bir örnek verir. M.Twain'in bir inşaat şirketinde çalışan kardeşiyle ilgilidir:

" Erkek kardeşi, yerin altında bir barınak düzenlemiş, içine bir yatak, bir masa bir de lamba koymuş. Çatı delikli bir örtüden ibaretmiş. Barınak henüz düzenlenmiş ki, akşam üstü otlaktan getirilen bir inek çatıdan masanın üstüne düşmüş, lambayı söndürmüştü. Kardeşi istifini bozmadan ineği büyük bir sabırla dışarı çıkarmış, ortalığı düzeltmiş. ertesi akşam ve ondan sonraki akşamlar aynı aksilikler yenden olunca, aynı şekilde hareket etmiş. Kırk altıncı akşam inek yenden içeri düşünce, kendi kendine: **"Bu da monoton olmaya başlıyor"** demiş.⁽⁸²⁾

Görüldüğü gibi, buradaki hümur, reaksiyondaki beklenmeyen sükunetten ileri gelmektedir. Sonuç olarak, hümurun orijininde keder de bulunabilmektedir. Nitekim, dünyanın, yaşamının saçma bir şey olduğunu bazan acı ve ümitsizlikle ele alan, kara Hümur (Humour noir) denen bir tür hümur mevcuttur. Sürrealist ve Egzistansiyalist akımlar, "Anlamsızlığın" yaşamın bir kanunu olduğu tezinden hareket ederek kara hümur yapmışlardır.

Gene yukarıda vermiş olduğumuz örnekte, trende cereyan eden sohbette dikkati çeken ikinci nokta, hümur yazarının, konuşmada geçen en küçük konuları, ayrıntıları, çoğu zaman boş sözler olsalar bile, gözler önüne sermek çabası içinde bulunduğuudur. (Gene gene, "Ne kadar zamandır Lansing'e gitmedin?-Ben on yıldan beri. - Ben on iki yıldan beri?" gibi). Hümurda **"somut anlayışı", gerçeği olduğu gibi verme, objektiflik** en önemli niteliklerden biri olmaktadır. Hümorist realist bir gözlemcidir. Dış dünyayı anlatırken tarafsız kalmak arzusundadır. Onun dış dünyayı anlatırken tarafsız kalmak arzusunun nedeni, somut öğeler vasıtasıyla kendi düşünce ve duygularını dışarıya aksettirebilme eğilimidir. Bu dış dünya, onun bir süre için gizlemiş olduğu iç dünyasının bir yansıması gibidir. Felsefeyle ilgili bir düşünce üzerine hümur yapmak söz konusu olduğu zaman bu nokta daha fazla önem kazanmaktadır. Böylelikle, hümorist bu tür bir

82 Le Mot d'Esprit et ses rapports avec l'inconscient, s. 26-27.

düşünceyi soyut plandan somut plana aktarmaktadır. Yazar, o düşünceyi taşıyan kahramanını aramızda dolaştırmaya başlar. Gelişen olaylar bu kahramana düşüncesinin yanlış olduğunu ispat ederler. Bu ispat, düşüncelerle yani soyut bir şekilde değil de, olaylarla yapılmış olur. Bunu, Voltaire'in felsefeyle ilgili hikayesi "Candide"ten aldığımız bir örnekle görelim. Bu örnekte Voltaire, Alman Filozofu Leibniz'in "**Sebepler ve sonuçlar**" prensibini hümur yoluyla çürütmeyi amaçlamaktadır. İki olay kahramanı **Cunegonde** ile **Candide** arasında olay şu şekilde gelişir: "Şatoya gelirken Cunegonde Candide'e rastladı. Yüzü kızardı, Candide de kızardı. Kesik bir sesle Candide'e "günaydın" dedi. Candide de ne söylediğini bilmeden onunla konuştu. Ertesi gün, akşam yemeğinden sonra sofradan ayrılırken, Cunegonde'la Candide bir paravanın arkasında buluştular. Cunegonde mendilini düşürdü Candide mendili aldı. Delikanlı masumlukla onun elini tuttu. Genç kızın elini masumlukla öptü. Öyle canlı, öyle duygulu, öyle özel bir incelikle öptü ki, dudak dudağa geldiler, gözleri alev alev oldu, dizleri titredi, elleri ne yapacağını bilemedi. Baron hazretleri Thunder-ten-tronck paravananın yanından geçti, **bu sebep ve sonucu** görünce, poposuna tekme vurup Candide'i şatodan kapı dışarı etti. Cunegonde bayıldı. Kendine gelir gelmez baronun hanımından tokadı yedi. Şatoların en hoş, en güzelinde her şey mateme boğuldu."

Bu bir hümur örneğidir. Voltaire, pek doğal olarak, bir felsefe prensibiyle böyle bir aşk sahnesi arasında bir ilişki olamayacağını bilmekte, ama, bunu bir süre için gizlemektedir. Olaylar, olay kahramanlarının kafasındaki düşüncenin gerçekle bağdaşmadığını ispatlayıncaya kadar, onların keyiflerince hareket etmelerine izin vermektedir. Bu durum, şatonun sahibi baronun paravananın yanından geçmesine ve olup biteni görmesine kadar devam eder.

Bu arada, gerçeğe uygun olan, ama, esas öğeyi oluşturmeyen bir aşk sahnesinin anlatılışı karşısındayız. Bu aşk sahnesi yapay öğeyi teşkil etmektedir. Söz konusu örnekte yazarın, gerekli gördüğü zaman somut öğelere nasıl başvurduğu sezilmektedir. Aşk duygusu somut detayla dile getirilmiştir: sıkılma (kızarmak), heyecanın ses üzerindeki etkisi (sesin kesik olması) ve bunu izleyen, "mendili düşürmek, almak vb. gibi hareketler.

Hümurdaki "gerçek niyeti bir süre gizlemek" davranışı, onu ironiye yaklaştırır gibidir. bu iki kavram arasındaki farkı belirtmesi bakımından, aynı "sebepler ve sonuçlar" prensibi üzerine Voltaire'den başka bir örnek görelim:

"Pangloss metafiziko-teologo-kozmolo-nigoloji öğretiyordu. Sebebsiz sonuç olmadığını, dünyaların bu en güzelinde, Baron hazretlerinin şatosunun şatoların en güzeli, hanımının da baroneslerin, mümkün olanın en iyisi olduğunu mükemmel bir şekilde ispat ediyordu." (83)

Hümur örneği olarak verdiğimiz ilk parçada, gördüğümüz gibi, aynı soyut düşünce somut olaylarla geliştirilmişti. İkinci metinde her şey yazarın zihninde cereyan etmektedir. Örnek olarak, "Pangloss sebebsiz sonuç olmadığını mükemmel bir şekilde ispat ediyordu." diyor. Bunu nasıl ispat ediyordu? Neden Baronun şatosu "şatoların en güzeli, karısı baroneslerin en iyisiydi?" soruları akla gelmektedir. Somut deliller ortada yoktur. ikinci örneğe bakarak denebilir ki, ironi tümünden gelimli bir ifade şeklidir, hümur ise, daha çok, tümevarımlı. Bu konuda Bergson, "İroni söz sanatı karakterini, halbuki hümur daha bilimsel bir karakteri taşır." (84) tanımını verir. Gene Bergson'a göre, "Hümorist, burada, bilgin kılığına bürünmüş bir ahlâkçıdır. Bizi tiksindirmek için kesip biçen anatomici gibi bir şey. Kelimeyi dar anlamda alırsak, hümur manevî olan şeyin bilimsel şekle dönüştürülmesidir." (85) Hümoristin realist, objektif tutumu konusunda yazarlar hemfikirdirler. Bu konuda şunlar söylenmiştir:

"Hümorist her şeyden önce bir gerçekçidir. Gerçek hayat anlayışının olmadığı, onunla kesintisiz bir ilişkinin olmadığı yerde hümur yoktur. Hümur, varlıkları ve eşyaları ancak doğrudan doğruya ve inceden inceye gözlediği zaman yaşar." (86)

"Hümorist meraklı ve gözleyici bir zekaya sahiptir. Bu nitelik sayesinde ki, gördüğümüz gibi, kendiliğinden, hümura yatkın olan

83 Aynı eser, s. 3-4.

84 Le Rire, s. 83.

85 L.Cazamian. Pourquoi nous ne pouvons définir l'Humour?, S. 606.

86 P.Acker. Humour et humoristes, s. 11-12.

olayları kaydeder. Anlayışlıdır, objektiftir, bilinçlidir. Baktığı şey realitenin ta kendisidir. Onun en basit görünümelerini ihmal etmez" (87). "Cansız objelere bile bir ruh veren pitoresk anlayışına sahip oldukları için, hümoristler tasvirlerde, genellikle hayret vericidirler.." (88) "Bir şampiyon canlılığıyla fikirlerini ve inançlarını savunmak amacıyla, onları bir bir ortaya koymadan önce, hümorist, objelere dikkatle, sükunetle, bilimsel bir şekilde bakar." (89) "Bir adım daha atalım. Bu şekilde sunulan şey ne olursa olsun, hümur bize onu açıklıkla gösterir. Hümoristler tasvirlerinde ince eleyip sık dokurlar. İsteye dileye tasvirlerinde oyalanırlar. Bu, onların metodunun derin bir niteliği, değişmeyen özelliğidir. Objenin bütün detayını kararlı bir şekilde, dikkatle, sabırla tasvir edişleri bize bir fenomeni açıklayan bilimsel gözlemleri hatırlatır." (90)

Hümoristin somut bir realizm anlayışına sahip olması gerektiği düşüncesini paylaşan yazarların pek çoğu, bu niteliğin özellikle İngiliz karakterinde var olduğunu, bu nedenle İngilizlerin hümura daha yatkın olduğunu ileri sürmektedir. Örnek olarak. Andre Maurois'nın konuyla ilgili hoş bir gözlemini nakletmeden geçemeyeceğiz. Yazar, "ingilizler olayları, rakamları, istatistikleri sever" dedikten sonra devam eder.

"Bir gün Oxford'ta şair Shelley'in heykelini seyrederken-şair kaide-nin üzerinde uzanmış vaziyettedir-benimle beraber seyreden bir İngiliz profesörün, onu sayarak adımladığını gördüm. Sonunda bana döndü" Beş ayak üç inç... (158cm) pek uzun değilmiş. " dedi. Bir şairin boyunun uzunluğunu ölçmek bana öyle tuhaf geldi ki, ertesi gün, Oxford'tan yukarıda oturan şair Robert Bridges'i ziyarete gittim, olayları anlattım.

Bana şaşkın şaşkın bakarak: "Öyle ya! Çok doğru bu... Boyu pek uzun değildi." demez mi! (91)

87 E. Aubouin. Les Genres du Risibles, s. 82.

88 G. de Lautrec. Mark Twain. Contes choisis. Önsöz, s. 30.

89 A. Gaignon. De l'Humour, s. 13.

90 L. Cazamian. L'Humour anglais, s. 14.

91 Les Annales, sayı 89, s. 14.

Hümurun diğer bir özelliği, düşünce, amaç ve duyguyu açığa vurmamak, gizlemektir (Dissimulation).

"Hümorist, aynı anda iki zihinsel zemin üzerinde yaşamaktadır: Söylemeden paylaştığı normal reaksiyon zemini, kişisel duygusuzluk zemini (insensibilite). Bu bakımdan, kişiliğin ikiye bölünmesi durumundadır"(92). "Hümorist duygularına bir tür hakim olur ki, bu hakimiyet onun iki planda düşünmesini sağlar. Söylediği şey vardır, düşündüğü şey vardır" (93). "Düşünce ile ifade edilen şey arasında tutarsızlık vardır."(94) İfade edilen şey yapay öğeyi teşkil etmektedir. "Hümurda gerçek öğe, ifade edilmeyen duygudur."(95) "Hümoristin gerçek düşünce ve duygusunu söylediği şeyde değil, satırlarda örtülü olarak söylediği şeyde aramak lâzımdır. Denebilir ki, psikolojik bakımdan, içeriden geldiği gibi söylemek, lirizm hümurda yoktur. Onun için hümur yazarı okuyucuya göz kırpar, yazdıkları hakkında: "Biliyor musunuz, ben de sizin gibiyim, ben de bunlara inanmıyorum." der gibidir. Espriyle arasındaki fark, bir yazarın ifade-siyle, şöyle belirtilebilir: "Espri ele aldığı şeylere güler, hümursa o şeylerle birlikte güler."(96)

Hümurun diğer bir önemli özelliği, ele aldığı konulara, şahıslara karşı sempati beslemesi, hoşgörülü, toleranslı oluşudur. Yazarlar hümurun bu niteliği hakkında şunları söylemişlerdir: "Hümur anlayışı, hareketleri affedecek ve onaylayacak bir davranışa sahip olduğu içindir ki, hoşgörüyü gerektirir."(97) "Hümur kaba olduğu zaman bile-pek görülmüş değildir ya -kindar olmaktan çok hoşgörülüdür."(98) "Hümur, yüksek bir ahlâk niteliği taşıyan, duygu bakımından zengin, melankoli, acıma, sempati, razı olma gibi asil duyguları ihtiva eden öğelerle uğraşmaya meyletmektedir"(99)

92 L. Cazamian. L'Humour Anglais, s. 23.

93 A. Maurois. Les Annales, nu: 89, s. 10.

94 Pierre-Georges Castex et Paul Surer. Manuel des Etudes Litt. Fran. XVIII. s. 74.

95 Cl. Saulnier. Le Sens du Comique, s. 133.

96 P. Daninos. Tout l'Humour du Monde, s. 18.

97 E. Aubouin. Les Genres du Risibles, s. 71.

98 Ph. Drummond Thompson, l'Humour britannique, s. 76.

99 F. Janson. Le Comique et l'Humour, s. 37.

"Gerçek bir hümur yazarının neşesini yönelttiği şey üzerinde, geniş ve hoşgörülü bir anlayış ile, iyiliğin ve sempatinin tatlı etkilerini buluruz"(100). "Hümur için en önemli öğe sempati olmalıdır. Hoşgörü hümuru kolaylaştırır, fena şeylerin iyi tarafını görmeye yarar. Obje ile bizim aramızda o sempatik ilişkiyi meydana getirir ki, bu sayede biz onu iyiden iyiye anlarız"(101). "Hümur iki yüzlülere, kötülere şiddetle çattığı zaman bile, onlardan tamamen nefret etmez, sevgiye bürünür"(102). "Hümurun değişmeyen özellikler-rinden biri, iyi niyet, ya da en azından tolerans anlayışdır." (103) "Hümur gerçekten karşıt iki ögenin sentezidir: bizi üstün kılan, aşağılayıcı, yıkıcı gülme ile, bizi başkalarıyla aynı düzeyde tutan, hoşgörü, acıma"(104). "Hümur sempatiden yoksun olamaz. O alay ettiği şeyle beraber yaşar."(105)

Konumuzu, daha önce de belirttiğimiz gibi, hümura yatkın oldukları kabul edilen İngilizlerin, anlamsız görünen şeyler karşısında hoşgörüyle davranabildiklerini göstermesi bakımından, A.Maurois'nın başka bir gözlemiyle noktalayalım:

"Bir gün British Museum'da kitaplık memurundan kitap istiyordum. Yaşlı bir hanımın yaklaştığını gördüm.- Mösyö, dedi, kitaplık memuruna, bir konuda fikrinizi almak istiyorum. Evli olmadığım için, şimdiye kadar kitap isteme fişlerini hep kendi adımla imzaladım... Ama, bir zamandan beridir rüyalarımda Lord Nelson'un hayalini görüyorum. Bu gece bana karısı olmamı teklif etti, ben de kabul ettim. Durum böyle olunca, şimdi, acaba, fişleri kızkılık adımla mı imzalamaya devam edeyim, yoksa "Bayan Nelson" diye mi?

Yazı yazmakta olan kitaplık memuru başını bile kaldırmadan cevap verdi:

100 J. Sully Essai sur le Rire, s. 355.

101 L. Cazamian, L'Humour anglais, s. 21.

102 P.Acker. Humour et humoristes, s. 14.

103 R.Escarpit. L'Humour, s. 82.

104 Th. Ribot. La Psychologie des Sentiments s. 276.

105 V. Jankelevitch. L'Ironie, s. 136.

- Tamamen manevi bir evlenme söz konusu olduğu için kızlık adınızla imzalamaya devam etmeniz لازم.

Yazar ilave eder: "Bir Fransız kütüphaneci ya polisi yardıma çağırırdı, ya da en yakın akıl hastanesini." (106)

HÜMUR ÖRNEKLERİ

Stephen Leacock*

Para İşlerini Nasıl Yürütürüm?

Bir bankaya girdim mi elim ayağım dolanır. Memurlar korku verir, gişeler korku verir, paraları görmek korku verir, her şey bana korku verir. Parayla ilgili bir iş görmeye kalkışmayayım, ne yaptığını bilmeyen bir ahmak olup çıkıyorum.

Bunu bilmesine biliyorum da, ücretim ayda beş dolar arttırılmıştı. Bankanın bu parayı yatırabileceğim en iyi yer olduğunu düşünüyordum. Çekine çekine içeri girdim, ürkek bakışlarla memurlara baktım. "Hesap açmak isteyen birinin her halde müdürü görmesi lâzımdır" diye düşünüyordum. "Vezne" yazılı bir gişeye doğru yürüdüm. Veznedar acayıp, donuk adamın biriydi. Onu görmem yetti. sesim kısıldı.

- Müdürü görebilir miyim? dedim. İlâve ettim:
- Yalnız olarak (Neden "Yalnız olarak" dedim bilmem)
- Elbette, dedi veznedar, müdürü aramaya gitti.

Müdür sakın ve ciddî bir insandı. Yusuvarlak yaptığım elli altı doları cebimde sımsıkı tutuyordum.

- Müdür siz misiniz? diye sordum. (Allah biliyor ya, bundan şüphem yoktu.)

- Evet, dedi.

106, Les Annales, s. 14-15.

* İngiltere'de doğmuş olan Kanadalı ünlü hümur yazar Spethen Leacock, önceleri öğretmenlik yaptı. Daha sonra Montreal Mc Gill Üniversitesi'nde siyasî ekonomi profesörü oldu. Yakın dostlarının tavsiyelerine uyarak, skeçlerden oluşan ilk eserini yayınladı. Bu eser hümur türünde başarı ve ün sağladı. Otuzdört yıl boyunca eserler verdi. 1944 yılında öldü.

- Sizinle yalnız olarak görüşebilir miyim? (Bu defa da "yalnız olarak" demek istemiyordum, ama kelime ağzımdan çıkıverdi.)

Müdür beni şüpheli şüpheli süzdü. Her halde açıklayacağım müthiş bir sır olduğunu zannetti. "Şöyle gelin" dedi, beni kapalı bir büroya götürdü.

"Burada emniyetteyiz, oturunuz" diye ekledi. ikimiz de oturduk, birbirimize baktık. Bende artık ses filan kalmamıştı. Yavaş sesle:

- Sanırım Pinkerton'un adamlarından birisiniz... dedi.

Esrarlı halime tavrıma bakıp beni dedektif sanmıştı. Şimdi aklımdan geçenleri biliyordum. olanlar olmuştu. "Hayır, Pinkerton'un adamı değilim." dedim. Bu da rakip bir kuruluştanmışım zannını uyandırıyor gibiydi. Sanki beni yalan söylemeye zorlayan biri varmış gibi: Doğrusunu isterseniz, diye ekledim, dedektiflikle hiç ilgim yok. Bir hesap açmak için geldim. Bütün paramı bu bankaya yatırmak arzusundayım." Müdür rahatlar gibi oldu, ama belli etmedi. Bu sefer de, Rothschild'lerden(*) birinin oğlu, ya da genç bir Gould(*) olduğumu düşünüyor olmalıydı:

- Her halde mühim bir miktardır... dedi.

- Eh, oldukça, diye mırıldandım. Bugün elli altı dolar yatırmak istiyorum.

Her ay da, muntazam olarak elli dolar.

Müdür yerinden kalktı, veznedarı çağırdı. Kulağı tırmalayan bir sesle:

- Bay Montgomery, dedi, bu bey bir hesap açmak istiyormuş, elli altı dolar yatıracakmış. Hoşça kalın!

Ayağa kalktım. Odanın bir yanında büyük bir demir kapı aralandı.

* Rothschild. Zengin bir ailenin atası. Frankfurt'ta doğmuş İsrailli Banker.
* Jay Gould. Birleşik Amerikalı sermayedar.

"Hoşça kalın !" dememle kasaların bulunduğu kışma girmem bir oldu.

Müdür, soğuk ifadeyle:

- Çıkın oradan, dedi, doğru yolu gösterdi.

Vezneye kadar gittim, çabuk ve öfkeli bir hareketle paramı veznedara doğru ittim. Bu hareketimle, sanki, ne olacaksa olsun diyordum. Yüzüm sapsarı kesilmişti.

- İşte para, dedim, gerekeni yapın.

Sesimin tonu: "Hazır buradayken şu nalet olası işi bitirelim." der gibiydi. Parayı aldı, başka bir memura verdi. Bir kağıdın üstüne, yatırılan paranın miktarını yazdıktan sonra, imza etmemi istedi. Artık ne yaptığımın farkında değildim. Gözlerimin önünde banka dönüp duruyordu.

Titreyen ve anlamsız bir sesle:

- Bitti mi? diye sordum.

- Bitti, dedi, veznedar.

- Öyleyse, bir miktar para çekmek istiyorum.

Düşüncem, hemen harcamak üzere altı dolar çekmekti. Bir gişeden, birisi para çekme fişini uzattı. Başka birisi de nasıl dolduracağımı açıklamaya başladı. Bankadaki görevliler geri zekalı milyone-
rin biri olduğum zannına kapılıyorlardı. Fişe bir şeyler yazdım, memura uzattım. Baktı, baktı.

Hayretle:

- Nasıl? Şimdi hepsini mi çekiyorsunuz? diye sordu.

O zaman anladım ki, altı yerine elli altı yazmıştım. Açıklama yapmamın mümkün olamayacağını hissediyordum. Bütün memurlar kalemi kağıdı bırakmış, bana bakıyorlardı. Endişeyle cesaretimi toplayıp, "ne olacaksa olsun" düşüncesiyle:

- Evet, hepsini çekiyorum, dedim.
- Paranızı bankadan çekiyor musunuz?
- Son kuruşuna kadar. Şaşkına dönen memur:
- Paranızı artık buraya yatırmıyor musunuz? diye sordu.

Olur ya, memur, fişi doldurduğum sırada bir şeyden alındığımı, sonradan fikir değiştirdiğimi düşünmüş olabilir diye saf saf ümitlendim. Sert karakterli bir insan görüntüsü vermeye, sözüm ona yeltendim. Memur parayı bana vermek üzere harekete geçti:

- Parayı nasıl istersiniz? dedi.
- Neyi nasıl isterim?
- Parayı nasıl istersiniz?
- Haaa! evet...

Söylemek istediğini anladım, düşünmeye lüzum bile kalmadan cevap verdim:

- Kağıt ellilik olsun. Kağıt bir elli dolar verdi.
- Ya altı dolar nasıl olsun? diye, pek hoş olmayan bir şekilde sordu.
- Altı tane dolar.

Altı doları uzattı. Acele acele dışarı çıktım. Büyük kapının arkamdan kapandığı sırada, bankanın tavanına kadar yükselen büyük bir kahkaha fırtınasının aksini duydum. O gün bu gündür, banka işlerine son verdim. Harcayacağım kadar parayı pantolon cebimde, biriktirdiğim dolarları da çorabımın koncunda saklıyorum.⁽¹⁰⁷⁾

107 Pierre Daninos. *Tout l'Humour du monde*, s. 54-57.

BERLİTZ OKULU

"Sevgili Ilonka'm,

Evet, evet, gerçek bu şekilde. "İyi oldu", "Kötü oldu" demeye dilim varmıyor, ama olay ortada: boşanıyoruz. Bu hiç aklına gelmezdi değil mi? Benim de öyle. Herşey İngilizceyle Berlitz okulu yüzünden oldu. Sana tuhaf gelebilir ama, mektubumu bir oku anlarsın. Olaylar iki sene önce başladı. Bir gün kocam İngilizce öğreneceğini söyledi. Şunu da ekledi: "Hiç bir yabancı dili konuşmamak utandırıyor insanı. Hiç birini öğrenmemek te büyük hata oluyor. Çok şükür, henüz geç kalmış sayılmam. Söylendiğine göre, İngilizce kolay bir dilmiş. İngilizceyi öğreneceğim.

- Bunu sana ilk defa söylemiyorum Kalman, ama, işi hiç bir zaman ciddiye almadın. Ne o sabır var sende, ne de sebat,"

Kalman gülmeye başladı. "Biliyorum. Ben de işte bunun için Berlitz Okulu'na yazıldım. Orada işin şakası yok, dersleri asamıyorsun. Çalışmak lazım. Haftada üç gün. Bir yıla kadar İngilizceyi Churchill gibi konuşurum." Ertesi gün Kalman eve İngilizce bir kitapla geldi. Haftada üç gün, saat 6 dan 8 e kadar, berlitz Okulu'nda İngilizce öğrenmeye gidiyordu. Ben bu dili bilmediğim için, maalesef, ne derece öğrendiğini kontrol edemiyordum. Ama, gerçek şu ki, dört ay sonra Times gazetesini kahvaltıda hemen eline alıyor, sayfaları arasına büyük bir zevkle dalıyordu. Ne inkâr edeyim? Kocamla iftihar ediyordum. Yakında İngilizceyi hatasız konuşacaktı. Biliyor musun sevgili Ilonka, ben çok saf bir kadını. Birisi benden daha bilgili mi, buna hükmediyor. Bu kocam olsa bile. O kadar ki, çok defa kendisine sormuşumdur (herkes duysun diye de yüksek sesle):

" Kocacığım bu gün Times'i okudun mu?" diye.

Kalman öğrenmekte çok kararlıydı. Ne olursa olsun dersi kaçırmıyordu. Eve gelince, her seferinde öyle yorgun oluyordu ki,

* Jenö Heltai Macar edebiyatının biraz Tristant Bernard'ı olarak düşünülür. Birçok Fransız tiyatro eserini adapte etmiştir. 1957'de ölmüştür.

acıyordum ona. Zaman zaman sormuşumdur: "Bütün bu dersler seni yormayacak mı?" diye. Güleräk:

" Merak etme güzelim, İngilizceyi öğrenmekten öyle zevk alıyorum ki, yorgunluk duymuyorum." demiştir. Gayretini emin ve mutlu bir şekilde izliyordum. Şaşılacak derecede ilerliyordu. **Times**'i ilk açtığından bir ay sonra bir İngilizce roman getirip gözümün önüne koydu. Böbürlene böbürlene: "Bak, şimdi sana bunu okuyacağım" demez mi? İçimi çekerek:

- Sana gıpta ediyorum, dedim, benim aklımdan bile geçiremeyeceğim güzel kitapları okuyacağını söyleyebiliyorsun!" öyle içtenlikle hayıflanıyordum ki, kocama dokundu. Bana, ince bir üstünlük duygusuyla karışık sevgiyle: "Ah benim cahil karıcığım! Ben kitabı önce okur, sonra sana anlatırım, olmaz mı?" dedi. Pek hoşuma gitti. İngilizceden ben de payımı alacaktım. Ah o uzun kış akşamları! Yemekten sonra, romandan uzun pasajları şaşılacak bir sabırla bana bir çırpıda çeviren Kalman'ı cankulağıyla dinliyordum. Aşk ve öldürme sahneleri gelince bana bütün teferruatıyla aktarıyordu. Ruhu yüceltmeye yarayan gerçek zevki duyuyordum. Bundan dolayı kendisine son derece minnettardım. Birlikte okuduğumuz ilk kitap, Dickens'in **Kırmızı Evin Esrarı** adlı romanıydı. Müthiş bir hikâye. Kadın kahraman, kocası onu zehirleyinceye kadar durmadan aldatır. Bütün suç izlerini yok etmek için, katil ceseti demiryoluna kadar sürükler. Bir tren ceseti paramparça edecektir. Bu korkunç hikâye aklıma geldikçe, bugün bile hala irkiliyorum. Kocamdan bana biraz daha neşeli eserler okumasını istedim. Edgar Poe'dan gülünç, hatta biraz da açık saçık hikâyeler getirdi. Bu hikâyeler bizi çok güldürüyordu. Aralarından bazılarını anekdot şeklinde daha önceden biliyordum. Ama bunun önemi yoktu. Bütün okuduklarımızı bir bir sayıp canını sıkmayacağım. Gerçek şu ki, kocam sayesinde bir buçuk yıllık bir süre içinde, çağdaş İngiliz edebiyatının bazı şaheserlerini iyice belledim. Annemin kabul günlerinde Anglosakson yazarlardan söz ediyordum. Herkes susuyordu. Hanım dostları bana gıpta ediyorlardı. Gel gelelim, bir seferinde **Kırmızı Evin Esrarı**'nı anlatırken, bir genç ezile büzüle sordu: "Yanılmış olmayasınız, muhterem hanımefendi?"

- Nasıl olur?

- Dickens'in bu başlığı taşıyan bir roman yazdığını sanmıyorum.

- Siz iyi bilmiyorsunuz" dedim, istifimi bozmadım. Delikanlı kızardı, bozardı, sustu. İtibarım arttı.

Üç hafta önce, kocam yeni bir roman getirdi. Adı **Jack Gribson** 'du. Yazarı T.H.Forest adında biri. bu yeni eseri bilmek istiyordum.

Daha kolay çevirebilmek için, her zamanki gibi, Kalman onu önce tek başına okudu. Sonra... şu rastlantıya bak! ertesi sabah resimli dergimi açıyorum, şöyle bir ilan çıkıyor karşıma:

"Yeni romanımız... Bu sayıda, dahi İngiliz yazarı T.H.Forest'in yeni romanı Jack Gribson'un yayınına başlıyoruz. İngiltere'de birkaç ayda doksan yedi defa basılmış olan bu eserin çok güzel bir çevirisi hanım okuyucularımıza sunulacaktır. "Pek hoşuma gittiği için, Jack Gribson'un Macarca çevirisinin yayınlanacağını Kalman'a söyleyecektim ki aklıma şu geldi: Ona bundan tek kelime söz etmemek, onu hayrete düşürmek. Romanı çevirmeye başladığı gün, elinden kitabı alıp onun kaldığı yerden anlatmaya devam edecektim. Şaşırp kalacaktı. İngilizceyi bu kadar çabuk nasıl öğrenebileceğimi kendi kendine soracaktı. Bu buluşuma bayılmıştım. Romanı ilk okuyacağımız günü iple çekiyordum.

Çok bekledim. kocam okumaya başlayınca kahkahamı çok zor tuttum. Çeviriye devam ettiğim zaman kim bilir ne yapacaktı! Ama, gülmem ağzımda kaldı. Şaşkınlığım -Onunki değil- o derecedeydi ki az kalsın bayılıyordum. Durumu düşünebiliyor musun? Kalman benim okuduğumdan bambaşka şeyler anlatıyordu. Benim gazetede Jack Gribson genç bir ressamdır, çok yeteneklidir. Fakir ama, namuslu genç Lucie'ye aşıktır. onunla evlenemez, çünkü baba Gribson kuruyı çıkar. Kocamın anlattığına göre, Jack Gribson yaşlı bir düzenbudur. Bir servet olan **Malines**(*) dantellerini Alman hududundan kaçak olarak geçirmek ister. Suçüstü yakalanır. Kaçar, kaçarken de bir kurşunlu gümrük memurunu öldürür. Gümrük memurunun yere düşüp öldüğü sırada, daha fazla dayanamadım. Bir ümitsizlik çığlığı attım. Aklını

* Malines, Belçika'da dantelleriyle ünlü bir şehir.

kaçırıyordum. Hiç ötesi yoktu. Kalman korktu:

- Neyin var senin?

- Bir şeyim yok... biraz sinirliyim... öldürmeler üst üste geldi de.

Kalman okumayı bıraktı. Gece gözümü kırpmadım. Ne olmuş olabilirdi? Aklıma bir sürü ihtimal geldi de, en basiti gelmedi. Kalman İngilizce bilmiyordu. Bu aklıma bile gelmedi. Bir an gelse de, "anlamsızlığın en kötüsü" diye üstünde durmadım. "Ya çeviren yanılmıştır, ya da başlık beni yanıltmıştır" şeklinde düşünmeyi yeğliyordum. Gazete belki de Forest'in başka bir romanını yayınlıyordu. Ben acaba bir kuruntunun oyuncağı mıydım? Ertesi gün Kalman evden çıkınca, İngilizce romanla gazetedeki çeviriyi karşılaştırdım. Yanılmamıştım. Tefrika edilen Jack Gribson kitaptaki Jack Gribson'du Şahısların isimleri aynıydı. Kalman'ın henüz varlığından söz etmediği o zavallı namuslu kız, ikinci sayfadan itibaren ortaya çıkıyordu. Romanda ikinci bölümün ilk cümlesi bir ünlem işaretiyle bitiyordu. Tefrikada da öyleydi. Şu gerçeği kabul etmeliydim: Gazetenin tercümesi doğrudu, Kalman'ınki doğru değildi. Bu böyleydi de, bana neden başka şey anlatıyordu? Acaba öteki kitaplarla da aynı şeyi mi yapmıştı? Öfkem burnumda, bir kitabevine daldım. Kırmızı Evin Esrarı'nı sordum. Yanıldığını söylediğim sıkılgan genç haklıydı. Dickens bu isim altında bir şey hiç yazmamıştı. Edgar Poe hiç bir gülünç hikâyenin yazarı değildi. Onun yazdığı tek eser "Olağanüstü Hikâyeler"di. Kısacası, ayağım suya erdi. Kalman, verimli muhayyilesinin meyvelerini, en iyi İngiliz yazarlarının eserleriymiş gibi sunmak suretiyle beni iki yıldan beri aldatıyordu. Ama neden? Neden? Ne kadar güç olursa olsun, bunun bir tek nedeninin olabileceğini kabul etmek zorunda kaldım: İngilizceyi bilmiyordu.

Kocam hakkında bilgi edinmek üzere hışım!a Berlitz okuluna daldım. Öğrendim ki, sözüm ona pek gayretli öğrenci, o saygın müesseseye ayağını bile basmamıştı. Orada kendisini tanıyan hiç kimse yoktu. iki yıldan beri, haftada üç gün, saat altıdan sekize kadar zamanı nerede geçiriyordu? Bu soruya tek makul cevap bulabiliyordum. Hangi evli kadın olsa aklına gelebilecek cevap: Sevgilisinin yanında. Bu çok açıktı.

Olayların detayına fazla girmeyceğim. Deliller avukatın elinde. Aslında, Kalman her şeyi itiraf etti. Boşanıyoruz. Kendisini affetmemi ısrarla istiyor. bunu yapamıyorum. Hadi beni aldattı diyelim. Ama, Dickens, Poe ve diğer büyük yazarlar yüzünden beni gülünç duruma sokmasını hiç hazmedemiyorum.

Mutsuz Vilma'na hak vermez misin?"

VİLMA

(*Pierre Daninos, Tout l'Humour du Monde, s. 133-139*)

Achille Campanile(*)

FOLENA SARAYI YANGINI

Vaktiyle gündelik bir gazetenin yöneticisiydim. Bir gece bir yangın başladı. Kapıcıyı çağırdım.

"D'Artagnan!"

Aslında kapıcının adı Jules'dü. Ama, siyasî bir gazetede çalıştığı için takma bir ad kullanmayı uygun bulmuştu.

"Bana yangınlarla görevli yazarı çağır!"

- Eve gitti ekselans."

Kapıcıyı bana "ekselans" deme huyundan bir türlü vazgeçiremedim. Aksine, başkalarına da bu alışkanlığı bir türlü veremedim. Saatinin esiri olan yangın yazarı, yer yerinden oynasa, saat onda evine gidiyordu. Vay bu saatin dışında olan yangınlara!

" Öyleyse, dedim, âfetlerle ilgili yazarı çağır.

* Achille Campaniye 1900 yılında Roma'da doğdu. Birçok komik roman ve hikaye yazarıdır, gazetecidir.

- O hasta.
- Yazı işlerinde kim var acaba?
- Sosyete yazar.
- Hele şükür, söyle de gelsin."

Bir dakika sonra, sosyete yazarı frak arkasında içeri girdi.

"Çabuk, dedim kendisine, Folena Sarayı yangını hakkında bana bilgi getir.

- Ama ben sosyete yazarıyım!
- "Ama"sı filân yok. Gidecek başka kimse bulamadım. Hadi hadi, notlar alır, buraya dönünce bana uzun bir rapor verirsin.
- Ben nereden başlayacağımı bile bilemem ki .
- Gördüğünü yaz. Gözlerin görüyor her halde. Çabuk ol, bir taksiye bin, yetiş.
- Ama davet yok ki!
- Ne daveti?
- Yangına gitmek için davet.
- Yangına davetle gidilmez, etme Allah'ını seversen.

Sosyete yazarı gitti. ertesi gün şu yazı çıktı:

" Işıkların ve parıltıların göz kamaştırması, kadın çıplaklıklarının unutulmaz girdabı, bıkkın yazarın yorgun monoklüne menden hayatın zaman zaman sunduğu manzara bu. Dün akşam, Folena sarayının muhteşem salonlarında, lüks sarayın bütün sakinlerinin katıldığı büyük, unutulmaz bir yangın oldu. Yangında hazır bulunanlar arasında, tam teçhizatlı itfaiyeciler, ayağına çok güzel erkek ayak-kabıları giymiş olan, bir yatak örtüsünün heykel gibi hatlarını gizlediği kontes Folena, topuğunu sımsıkı saran uzun bir külotun içinde sıkışıp kalmış olan kont dikkatimizi çekti. Pembe renkli, küçük, nefis bir pijama içindeki genç kontesle, onun ingiliz mürebbiyesi takdir topladı. Etrafını aile fertlerinin sardığı Folena sarayının

kapıcısıyla, komşu apartmanların kapıcılarını da fark ettik. Yerimiz olmadığı için isimlerini veremiyoruz, özür dileriz. Çok sayıda dekolte, bir o kadar da terlik. Büyük bir canlılığın ortasında yangın sabahın ilk ışıklarına kadar devam etti. o zaman, itfaiyecilerle orada bulunanlar, güzel manzaranın unutulmaz hatırasını taşıyarak izin isteyip ayrıldılar. Çok eminiz ki, kont Folenaların geleneksel nezaketi, dostlarının en büyük sevinci için, bu güzel manzarayı yinelemekten zevk duyacaktır."

(P.Daninos.Tout l'Humour du Monde, s. 175-177)

HALLEY KUYRUKLUYILDIZI

"Halley kuyruklu yıldızı bu ay içinde dünyaya en yakın noktadan geçti ve 76 yıl sonra yeniden gelmek üzere gitti."

Halley ile ilgili olarak çok fıkra anlatılır. Hatta Halley örnek gösterilip, insanların birbiriyle haberleşmelerinin zaman zaman nasıl yanlış anlamalara yol açtığı vurgulanır. En ilginç de, bir komutanın verdiği emrin erlere ulaşana kadar geçirdiği aşamaları gösterenidir. Bu örnek NATO'da sık sık tekrarlanır.

Albay, aşağıdaki emrin gereğinin yapılması için alt kademelere iletilmesini emir subayından ister:

" Yarın akşam saat 20.00 civarında, sadece 75 yıldu bir olduğu gibi, Halley kuyruklu yıldızı taburumuzun bulunduğu yöreden izlenebilecektir. Erat manevra kıyafetiyle araziye çıkarılsın. Ben, bu ender astronomik olayı kendilerine anlatacağım. Yağmur yağarsa, hiçbir şey görülemeyeceğinden, erat sinema salonunda toplansın ve kendilerinin olay hakkında gösterilecek filmi seyredecekler."

Aynı emri, emir subayı bölük komutanına şöyle iletir:

" Halley kuyruklu yıldızı, yarın akşam saat 20.00 civarında taburumuzun bulunduğu yörenin üzerinden geçecektir. Yağmur yağarsa, erat manevra kıyafeti giydirilecek ve sadece 75 yılda bir görülen bir eşsiz olayı izlemek üzere sinema salonuna götürülecektir."

Bölük komutanından, takım komutanına:

" Albayın emriyle, yarın akşam saat 20.00'de manevra kıyafeti giyilecek ve sinema salonuna gelecek olan eşsiz Halley kuyruklu yıldızı izlenecektir. Tabur yöresinde yağmur yağarsa, sadece 75 yılda bir rastlanabildiği gibi, albay ek bir emir yayınlayacaktır."

Takım komutanından manga komutanlarına:

" Her 75 yılda bir görüldüğü üzere, yarın akşam 20.00'de albayımız, Halley kuyruklu yıldızıyla birlikte sinema salonuna gelecektir. Yağmur yağarsa, manevra kıyafetiyle albay kuyruklu yıldızı tabur bölgesine girme emrini verecektir."

Manga komutanından, erata:

" Yarın akşam saat 20.00'de yağmur yağdığı sırada, manevra üniformasını giymiş olarak 75 yaşındaki eşsiz General Halay, albayımızın eşliğinde, kuyruklu yıldızını taburumuzun sinema salonundan sürerek geçecektir."

(M.Ali Birand. *Panorama*, 27 Nisan 1986)

* * *

S A T İ R

Fransızcadaki "**Satire**" kelimesi, Latince, "Muhtelif sebze ya da meyvelerden hazırlanmış yenecek şey" anlamına gelen "**Satira**" kelimesinden gelmektedir. Aynı kelimenin sözlüklerdeki başka bir karşılığı da- "**Birine** ya da bir şeye karşı, alay etmek suretiyle hücum şeklinde yönelen yazı ya da söz"dür.

Eski Yunanlılardan ziyade Romalılar, satiri ulusal bir tür olarak kullanmışlardır denebilir. Tarihsel gelişmesi içinde satir, bazan kişisel, bazan da politik, dinsel, ahlaksal hüviyet kazanmıştır. Şekil bakımından değişiklikler arz etmektedir. Uzun şiir şeklinde olduğu

gibi, nesir şeklinde de kullanılmış, bazan da şiiri ve düzyazıyı bir araya getirmiştir. Roma edebiyatında Horatius, Persius, Lucilius, Juvenal gibi yazarlar satir türünde en güzel örnekler vermişlerdir. Daha sonraki yüzyıllarda da, Dünya edebiyatında bir çok ünlü satir yazarı var olmuştur. Satirin yukarıda sözünü ettiğimiz, sözlüklerde yer alan tanımını genişletmek mümkündür. Örnek olarak, " Şair kızgınlığını, hiddetini ifade ettiği zaman satir yapıyordur. Başka deyimle, ister ahlaksal, ister politik, ister edebi satir olsun, satir, satir yapanın daima "ben"inin (le moi) bir ifadesidir. Şiir ya da düzyazı, hangi şekli alırsa alsın, yazar, kendi düşünme ve duyma tarzını, kendisinin olmayan, bu nedenle de kızgınlığını, hiddetini, dehşetini, korkusunu, alayını ya da aşağılamasını körükleyen düşünme ve duyma tarzlarının karşısına koymak için, satirden bir araç olarak yararlanır..."⁽¹⁰⁸⁾ Başka bir tanımlamaya göre, satir yazarı töre hakiminin görüşüne bürünür. Ancak, hakimlin sükunetini muhafaza edecek yerde, suç sayılacak yüz kızartıcı bir hareketi meydana çıkaran ve suçlayan bir insanın intikam alıcı tutumunu takınır gibidir. Hal böyle olunca, istihzanın satire bir ceza aracı, bir hor görme ifadesi şeklinde girdiğini görürüz. İstihza onda en dokunaklı en korkunç şeklini alır."⁽¹⁰⁹⁾

Bu tanımlamalara göre, satir, hümurun aksine, hüküm vermekte ve hükmünü verirken de duygu, öfke, kin ve nefretini hemen belli etmektedir.

Satirin başarı ve etkisinin büyük olması, önce ele aldığı konunun önemine, konunun geniş okuyucu ya da dinleyici kitlesini ilgilendirmesine bağlıdır. Satir yazarı konuyu okuyucuya, onun en küçümseyici gülüşünü tahrik edecek şekilde sunar. Bunun için de, abartma, benzetme çift anlamlı söz gibi anlatım şekillerine başvurur. Satirin karşılığı olarak dilimizde hiciv kelimesi kullanılmaktadır. Edebiyatımızda olduğu gibi, Dünya edebiyatında da hiciv ayrı ve geniş bir yer tutmaktadır.

108 La Grande Encyclopedie. Satire maddesi.

109 J. Sully, essai sur le Rire. s. 351-352.

Satir Örnekleri

Sıkboğaz etti yine halkı susuzluk derdi,
Biliriz yaz ayının şehri bunaltan huyunu.
Boğar İstanbul'u toplarsa eğer Vali'miz,
Belediye kapısında dökülen yüz suyunu.

(Neyzen Tevfik)⁽¹¹⁰⁾

Demokrasinin ilk günlerinde:
Kim demiş bizde bir demokrat idare yoktur,
Ne demek, olmasa elbet dışarıdan alınız...
Sırr edip karne usuliyle o gümrük malını
Karaborsaya verir, biz bize benzer kalınız.

(Neyzen Tevfik)⁽¹¹¹⁾

Öyle hayretle bakıp ta şaşırıp kalma sakın,
Bir yeşil saha yapılmakta diye her bayıra;
Ekmeğin arkası şayet kesilirse bir gün,
Lütfi Kırdar sürececek bizleri bir gün çayıra!...

(Hüseyin Rıfat)⁽¹¹²⁾

Koltukname

Şehir Bağdat
Duvar Bağdadî,
Koltuk maroken
Adam adî
Oldu mu yani!

(Mehmet Kemal)⁽¹¹³⁾

110 K.Onan. Hiciv üstadları, s. 59.

111 H.Yücebaş. Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi, s. 340.

112 Aynı eser, s. 341.

113 M.semih, Türk Şiirinde Hiciv Taşlama Yergi. s. 163.

Moğernist şaire

Kim şiirini dinlerse kalır hayret içinde,
Yok şüphe bu sanatta senin ustalılığından!
şayet azıcık anlayan olsun beni dersen,
Kurtulmalısın önce akıl hastalılığından!

(Orhan Seyfi Orhon) (114)

Olur

Sen iskarpin giyersin ayağında nal olur,
Ben paçavra giyerim: Hint kumaşı şal olur
Günde yirmi dört saat talih yüzüme gülse
Bizim "Mahmut Yesari" bile Mahmut Bal olur,
Ne zaman ismi geçse "Ahmet Emin Yalman"ın
Bay "Nadi"nin gerdanı ibik gibi al olur,
"Muhittin Üstündağ" a Donkişot gibi çatmak
"Ethem İzzet" e sorun acep neye mal olur.
"Münir Hayri" ne yapsa: Beste, güfte, proje
Yüzde doksan dokuzu ancak martaval olur,
Geçenlerde "Necip Fazıl" bir adam yarattı ki
Kaç dile çevrildi: anlatsam masal olur.
Radyoda, tecvit üzere üstadım "Ömer Rıza"
Karmen operasını söylese maval olur.
Ne gün "ilyas Sami" yi görsem Tokatlıyanda
Hatırıma ilk gelen: sarıkla sakal olur.

(Yusuf Ziya Ortaç) (115)

114 H.Yücebaş. hiciv ve Mizah Antolojisi. s. 428.

115 Aynı eser, s. 435.

" İbnül-Emin Mahmut Kemal'i tanıyanlar pek iyi bilirler ki o, yanında kendisinden daha yüksek birinin methedilmesine asla tahammülü olmayan bir insandı. Bir gün bir müsteşrik ziyaretine gelir. Konuşurlarken der ki:

- Bana Almanya'dan gelirken Türkiye'de bilgin olarak iki kişi tavsiye ettiler.

İbnül-Emin kıskançlıkla derhal sorar:

- Kimmiş o pezevenkler?

Osmanlıcayı iyi bildiği halde bu küfür kelimesini bilmeyen şarkiyatçı bilgin gayet masum şu cevabı verir:

- Biri Fuad Köprülü, öteki siz."

(Elif Naçi) (116)

" Koyunlarının artmadığını gören bir köylü, köyün fakısına (Fakihine) müracaat etmiş ve bunun için ne yapmak lazım geldiğini sormuş. Fakı:

- Sen, demiş, namaz kılıyor musun?
- Allah affetsin, o borcumu ödeyemiyorum...
- Öyleyse hemen namaza başla!

Sürü sahibi namaza başlamış, bu sefer, koyunlar birer, ikişer ölmeye başlamışlar. Koşmuş:

- Aman! demiş, koyunlar ölüyor!

Fakı

- Aldırma! demiş, çürükleri ayıklanıyor... sen namaza devam et.

O devam etmiş, koyunlar ölmüş, sürüden bir tane keçi kalmış. Onu da satmaya lüzum görmemiş. Keçi köyün içinden ne bulursa onunla geçinmeye başlamış.

Adamcağız bir gün karısına:

- Yoruldum, bana bir mayalı yap! demiş.

Kadın hamuru yoğurmuş, mayalansın diye pencereye koyarak, üstüne bir örtü örtmüş. adamcağız da hasıra uzanmış. Bu sırada keçi gelmiş, örtüyü burnu ile itip hamuru yemek istemiş. adam uzandığı yerden keçiyi kovmak istemişse de hayvan tekrar gelmiş. Nihayet köylünün sabrı tükenmiş, yerinden doğrularak:

- Ulan! demiş, otur oturduğun yerde, iki rekât da sana dayanırsam, sen de ötekilerin yanına gidersin!"

(*Refî Cevad Ulunay*)(117)

117 Aynı eser, s. 364-365.

SONUÇ

Buraya kadar incelemiş olduğumuz komik, espri, ironi, hümmur, satir gibi sanat türlerinde dikkati çeken ilk ortak nitelik gülmeyle sonuçlanmış olmalıdır. Birinci bölümde söz konusu edilen nedenlerden hangisine bağlı olursa olsun, orijini ne olursa olsun, gülmenin fizyolojik fonksiyonlar üzerinde, sinir sisteminde, ruhsal yapıda rahatlık, mutluluk verici bir etki yaptığı bilinen bir gerçektir.

Bu sanat türlerine bağlı gülmenin başka bir niteliği, sosyal hayata, insanlık ilişkilerine düzen getirici, onları düzeltici bir göreve sahip olmasıdır. İnsanlığın anlamsızlıklarını, kusurlarını tenkit etmektedir. Ancak, bunu yaparken doğrudan doğruya hümmu, hedefe doğrudan doğruya gitmeyi pek tercih etmemektedir. Ele aldığı konunun etrafında dolanma, kendine has figürlerle etrafında dolanma söz konusudur. Bu dolanış sonunda, en uygun söyleyiş biçimiyle konuyu yerli yerine koymakta, başka bir benzetmeyle, tehlikeyi yok etmektedir. İzlediği bu yolla, söyleyiş biçimiyle gülme bir sanattır. Okuyucu, seyirci ya da dinleyiciyle yakınlık, bir sempati köprüsü kurar. Öyle ki, duygularımızdaki, davranışlarımızdaki, düşüncelerimizdeki aşırılıkları, tutarsızlıkları gülünç kıldıkları halde, bu sanat türlerini ararız, onları severiz.

Orijini ne olursa olsun, gülme bir sentezin, bir düşünce ve duygu sentezinin, bir sonuca varışın ifadesidir. Bu sonuca varış, düşünce ve duygudaki konformizmi, monotoniyi bir tür aşma olması nedeniyle bir felsefedir. Senteze varmanın hazzını duyar ve duyurur. Gülme, insanlığın zaafalarını, tutkularını açıklıkla görebilen, onların üzerinde kanat çırpın bilgeliği süsleyen bir reflekstir. Hayata kötümser bakışı reddeder. en kötümser anlarda bile bir takım yeni imkanların, olabillerin müjdecisidir. İnsan hayatına bilgece, "Bu böyle olursa daha güzel olur." , "Bu böyle olabilseydi daha iyi olurdu." dercesine yeni ufuklar açmayı, yeni anlamlar vermeyi amaç edinen bir reflekstir.

O hayat ki, ne kadar anlam verilse yeridir. çünkü o oranda yaşamaya değerdir.

BIBLIYOGRAFYA

Acker (Paul) - Humour et Humoristes. Paris, 1899, H.Simonis Empis, 236p., in-8

Aristote- Poetique et Rhetorique. (Traduit par CH. Emile Ruelle). Paris, Garnier Freres, 37lp, in-8

Aristote- Poetique. (Traduit par J.Hardy), Paris, 1932, Societe d'Edition " Les Belles Lettres", 99p, in-8

Aubouin (Elie)- Technique et Psychologie du Comique. These (Doctorat d'Etat) presentee a la Faculte des Lettres de Rennes, 1948, Ofep, Marseille, 272p, In-8

Aubouin (Elie)- Les Genres du Risible. Ridicule, Comique, Esprit, Humour. These Complementaire (Doctorat d'Etat) presentee a la Faculte des Lettres de Rennes, Marseille, 1948, Ofep, 127p, In-8

Aubouin (Elie)- Humour et Transfert. Revue d'Esthetique (Numero special), Paris, 1950, P.U.F, fasc. 3 et 4, Juillet-Decembre, pp.369-387

Bain (Alexandre)- Les Emotions et la Volonte. (Traduit de l'anglais par P.L. Monnier), Paris, 1885, Felix alcan, 603pp, in-8

Baldensperger (F)- Les Definitions de l'Humour, Nancy, 1900, 270, impr. de Berger-Levrault, in-8

Bar (Francis)- Le Genre Burlesque en France au XVIIIe Siecle, Etude de Style, Editions d'artrey, Paris, 1960 XXXIII+444p Bellesort (Andre)- Essai sur Voltaire, Paris, 1926, Librairie Academique, 386p, in-12

Bergson (Henri)- Le Rire. essai sur la signification du Comique. Geneve, Editions albert Skira, s. d., 126p

Bonot (Jean)- et ses Compagnons de l'Academie de l'humour

Français. Dictionnaire humoristique des Lettres, et des Arts. Paris, 1947, editions de la Tournelle, 153p, in-16

Breton (Andre)- Anthologie de L'humour Noir. Paris, 1940, Sagittaire, 1940, 258p, in-8

Carco (Francis)- Les Humoristes. Paris 1921, Librairie Paul Ollendorf, 205p, in-8

Castex (Pierre-Georges)

et surer (Paul)- Manuel des Etudes Litteraires Françaises. XVIIIe Siecle. Paris. 1948, Librairie Hachette, 168 p.

Cazamian (Louis)- L'Humour Anglais. Paris, s. d., Didier, 42p, in-8

Cazamian (Louis)- L'humour de Shakespeare. Paris, 1945, Aubier. 233p. in-8

Cazamian (Louis)- Pourquoi Nous ne Pourons Definir l'Humour, Revue Germanique. Paris, Novembre 1906, Felix alcan, Tome II.pp. 601-634

Chaix-Ruy (J) - L'essence du Rire. Revue d'esthetique, (no special). Paris. 1950. P.U.F, fase, 3 et 4, Juillet-Decembre, pp. 229-264

Chapiro (Marc)- L'illusion Comique. These presentee a la Faculte des Lettres de l'Universite de Geneve pour obtenir le grade de Docteur en Plihosophie, Paris, Presses Univ. de France, 1940, 160p, in-8

Chrestien (Michel) et

Sternberg (Jacques)- un siecle d'Humour anglo-americain. Paris, 1961, Les productions de Paris, 430p

Courdaveaux

(Victor)- Le Rire dans la vie et dans l'art. Paris, 1875, Didier, 296p

Daninos (Pierre)- Tout l'Humour du Monde. Paris, Hachette, 1958, 224p.

Doumic (Rene)- La Vie et les Mœurs. Paris. 1895, Didier, 313p.
in-12

Dugas (L.)- Psychologie du Rire. Paris, 1902, F.Alcan, 178p,
in-16

Dumas (Georges)- La Tristesse et la Joie. Paris. 1900, F.Alcan,
in-8

Dumont (Leon)- Theorie scientifique de la Sensibilite. Paris,
1881, Librairie Germer Bailliere et Cie, 268, in-8

Dumont (Leon)- Les CAuses du Rire. Paris 1862, Librairie Ger-
mer Bailliere et Cie,

Escarpit (Robert)- L'humour. Paris, 1960, Presses universitaires
de France, 127p, in-8

Fabre (Lucien)- Le Rire et Les Rieurs. Paris, 1929, Gallimard,
260p, in-8

Freud (Sigmund)- Le Mot d'Esprit et ses rapports avec
L'inconscient. (Traduit de l'allemand par Marie Bonaparte et le
Dr.M.Nathan) sd. Gallimard, 283p

Gaignon (Adrien)- De l'Humour. Paris, 1924, Picart, 91p, in-8

Gaultier (Paul)- Le Rire et la Caricature. Paris, 1906, Hachette,
XXIV+248p, in-16

Ginestier (Paul)- La Logique de L'Humour. Paris, 1949, Revue
d'esthetique tome II, pp. 86-95

Gourmont (Remy de)- L'humour et les Humoristes. Etudes de
Litterature Americaine, Lausanne, 1887, Bibliot. Universelle, 47p, in-
16

Guitry (Sacha)- L'esprit. Paris, 1958, Le livre contemporain,
252p, in-8

Hobbes (Thomas)- De la Nature humaine. (Traduit en français
par un de ses amis), Neufchatel, 1787, 103p, in-8

Jankelevitch (Vladimir)- L'ironie. Paris, F.alcan, 1936, 149p.

Janson (Fernand)- Le Comique et L'humour. Bruxelles, 1956, La Renaissance du Livre, 81p, in-8

Jeanson (Fracis)- Signification humaine du Rire. Paris, 1950, Editions du Seuil, 213p, in-8

Kant- Critique du Jugement. (Traduit par J.Barni), Paris, 1846, Librairie philosophique de Ladrangé, 2 vol. 343+328p, in-8

Lacroix (Dr. Rene)- Le Rire, L'humour et l'Ironie. Revue de Culture Humaine, Paris, 1948 fevrier, pp. 108-114

Lalo (Charles)- Esthetique du Rire. Paris, 1949, Flammarion, 259p, in-8

Lalo (Charles)- Le Comique et le Spirituel. Revue d'esthetique (no. special), Paris 1950, P.U.F. fasc. 3 et 4, Juillet-Decembre; pp. 310-327

Lalou (Rene)- Reflexions sur L'Humour. (Avant propos de R.Lalou). E.F. Bozman- Resemblance Garantie. Paris; 1947, editions Denoel, 224p, in-8

Lanson (Gustave)- Voltaire, Paris, s.d. Hachette, 221p, in-8

Leacock (Stephen)- L'humour americain. Paris, 1918, C. Georges-Bazile, editeur, 32p, in-8

Lebesque (Morvan)- De l'Humour. Paris, 1955, editions "Choc", 1955, 112p, in-16

Les annales- Conferencia. Revue mensuelle des lettres Françaises, Marc 1958, no: 89,60p.

Marle (Robert)- Oscar Wilde (Esprit et Humour). Paris, 1948, Hachette, 518 p. in-8

Mertens (Harry) et

Desfeuilles (Paul)- Humour français. Contes choisies. Leipzig, tarihsiz, Verlag von Quelle. 58 p. in-16

Michiels (Alfred)- Le Monde du Comique et du Rire. Paris, tarihsiz, Calmann Levy, 38 p. in-8

Pagnol (Marcel)- Notes sur le Rire. Paris, 1947, Les editions Nagel, 125 p. in-8

Paulhan (Fr.)- La Morale de l'Ironie. Paris, 1925, Felix Alcan, 174p. in-12

Perelman (Ch.)- Et Tyteca-olbrechts-La Nouvelle Photorique. Traite de l'Argumentation. Paris, 1958, Presses Universitaires de France, 734p. in-8

Philbert (Louis)- Le Rire. essai litteraire. moral et psychologique, Paris, 1883, Libr. Germer-Bailliere, 497p.

Philbert (Louis)- De l'Esprit, Du Comique, Du Rire, Paris, 1876, impr. Jules Claye, 261 p. in-8

Pichon (Roger)- Dictionnaire de l'Humour. Paris, 1957, Maubert et Cie, 158p, in-16

Reynaud (Hector)- De l'Ironie. Valence, 1922, Impr. Valentinoise, 16p. in-8

Ribot (Th.)- La Psychologie des Sentiments. Paris, 1925, Felix alcan, 453p.

Saulnier (Claude)- Le Sens du Comique. Essai sur le Caractere esthetique du Rire. These complementaire presentee a la Faculte des Lettres de Paris 1940, J.Vrin, 174p. in-8

Schopenhauer (A.)- Le Monde Comme Volonte et Comme Representation. (Traduit en fr. Par A.Burdeau), Paris, 1888, Felix Alcan, Tome 1, 438p.

Souriau (Etienne)- L'humour surcontre. Revue d'Esthetique (numero special), Paris, 1950, P.U.F, fasc. 3 et 4, Juillet-Decembre, pp.388-397

Stapfer (Paul)- Humour et Humoristes. Paris, 1911, Librairie Fischbacher, VIII+249p, in-8

Stern (Alfred)- Philosophie du Rire et des Pleurs. Paris, 1949,

Presses universitaires de France, 254p.

Sully (James)- Essai sur le Rire. (traduit de l'anglais par L. et A. Terrier) Paris, F.Alcan, 1904, 11+408p.

Thompson

(Philip Drummond)- L'humour britannique. Lausanne, 1947, Editions La Concorde, 308p, in-8

Treich (Leon)- L'esprit Français. Paris, 1947, Les Editions de Paris, 249p, in-16

Twain (Mark)- Contes choisis. (Traduit de l'anglais par Gabriel de Lautrec et precede d'une etude sur l'humour), Paris, 1900, Mercure de France, 345p.

Victoroff (David)- Le Rire et le Risible. Paris, Presses Universitaires de France, 1953, 198p, in-8

Victoroff (David) - Le Rire et le Reve. Revue d'Esthetique (no. special), Paris, 1950, P.U.F fasc. 3 et 4, Juillet-Decembre, pp. 265-273

Voltaire- Candide ou l'Optimisme. Edit. critique par Andre Morize. Paris, Hachette, 1913, CI+237p.

ANTOLOJILER

Onan (K)- Hiciv üstadları. istanbul, Bütün Kitabevi, 1961, 111s.

Nesin (Aziz)- Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı, istanbul, Yelken Matbaası, 1973, 485 s.

Semih (Mehmet)- Türk Şiirinde Hiciv Taşlama Yergi. istanbul, Miyatro Yayınları, 1983, 222 s.

Yücebaş (Hilmi) - Hiciv ve mizah Edebiyatı Antolojisi İstanbul Milliyet Dağıtım Ltd.Şti. 1976, 576 s.

Bu eserde insana has ince, hoş, anlamlı bir refleks olan gülme olgusu ele alınmıştır.

Önce, bizleri zaman zaman düşünmeye sevk eden "Acaba neden güleriz?" sorusuna cevap aranmış, gülmeyi meydana getiren ögeler üzerinde durulmuştur. Bunu yaparken konuyla ilgili olarak yazılmış eserlere başvurulmuş, kaynak çalışması yapılmıştır. Daha sonra, hepsi gülmeye sonuçlanan, ama değişik yöntemler, figürlerle gülmeye götüren, zaman zaman da birbirine karıştırılan **komik, espri, ironi, hümur, satir**, kavramları hakkında açıklamalar yapılmıştır. Konu hakkındaki veriler, gülmenin "Bir sentezin, bir düşünce ve duygu sentezinin, bir sonuca varışın ifadesi" olduğu sonucuna götürmüştür.

Gülme gibi nüanslı bir konuyla ilgili açıklamaların teorik, soyut, kuru kalmaması için Türk ve yabancı yazarlardan mümkün olduğu kadar somut örnekler verilmiştir. Amaç, gülerken bir daha düşünmek olmuştur.